

S Y M M E I K T A

ΣΥΜΜΕΙΚΤΑ

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΣΤΗ ΓΛΩΣΣΑ ΤΩΝ ΕΠΙΓΡΑΦΩΝ ΡΩΜΑΪΚΗΣ ΕΠΟΧΗΣ ΤΗΣ ΔΥΤΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΑΙΣ

Από τὸ ἐπιγραφικὸ ὄλικὸ ποὺ ἔχουμε συγκεντρώσει γιὰ τὴν ἔκδοση ἐνὸς Corpus τῶν ἀρχαίων ἐπιγραφῶν τῆς Δυτικῆς Μακεδονίας μπορεῖ κανεὶς νὰ ἀντλήσει πολύτιμες πληροφορίες σχετικά μὲ τὴ γλωσσικὴ κατάσταση ποὺ ἐπικρατοῦσε στὴ Δυτικὴ Μακεδονία κατά τὴ ρωμαϊκὴ ἐποχὴ.¹ Ετσι διαπιστώνει κανεὶς ὅτι ἀπὸ τὶς ἐπιγραφές τῆς ἐποχῆς αὐτῆς ἐλάχιστες μόνο εἶναι γραμμένες στὴ λατινικὴ γλώσσα. Κι αὐτὲς μάλιστα οἱ ἐλάχιστες λατινικές ἐπιγραφές εἶναι ιδιωτικές (Ρωμαίων ἢ ἐκλατινισμένων Θρακῶν) καὶ προέρχονται—ἐκτὸς ἀπὸ μιὰ τῆς Αἰανῆς—ἀπὸ οἰκισμοὺς ποὺ βρίσκονταν κατὰ μῆκος τῆς περίφημης Ἑγνατίας ὁδοῦ, ἡ ὁποία ἀποτελοῦσε πραγματικὴ ἑστία ἐκρωματισμοῦ.² Απὸ τὴ διαπιστωση ἀυτὴ δόδηγεῖται κανεὶς στὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ ρωμαϊκὴ κατάκτηση δὲν ἔθιξε γλωσσικὰ τοὺς Δυτικομακεδόνες, οἱ ὁποῖοι ἔξακολουθοῦσαν νὰ χρησιμοποιοῦν ἀποκλειστικὰ τὴν ἐλληνικὴ γλώσσα τόσο στὴ δημόσια ὅσο καὶ στὴν ιδιωτικὴ τους ζωή.³ Αντίθετα μάλιστα τὸ πολυπληθέστερο ἐλληνικὸ πληθυσμιακὸ στοιχεῖο τῆς Δυτικῆς Μακεδονίας, διείχνουν οἱ ἐλληνικές ἐπιγραφές, εἰχε ἀφομοίωσει γλωσσικὰ κι ὅλα τὰ ξένα ἔθνικὰ στοιχεῖα τοῦ πληθυσμοῦ τῆς (Ἀνατολίτες, Θράκες, Ἰλλυριούς καὶ Ρωμαίους).

Οἱ ἐλληνικές ἐπιγραφές ρωμαϊκῆς ἐποχῆς τῆς Δυτικῆς Μακεδονίας, ποὺ ὅλες σχεδόν ἀνήκουν στὰ ἀντοκρατορικὰ χρόνια, εἶναι γραμμένες στὴν *Koinή*⁴ μὲ δρισμένοις ἀρχαισμούς, ποὺ διφείλονται πιθανῶς στὴ γεωγραφικὴ ἀπομόνωση τῆς χώρας.⁵ Εξαίρεση ἀποτελοῦν τὰ ἐπιγράμματα, ποὺ εἶναι γραμμένα στὴν ἀττική, καθὼς καὶ οἱ ἐπιγραφές (= ὑπογραφές) τῶν καλλιτεχνῶν, ὅπου χρησιμοποιεῖται ὁ ἀρχαϊκὸς ρηματικὸς τύπος ἐπόησα (ἀντὶ ἐπόησα).⁶ Η ἀρχαϊστικὴ τάση τῶν Δυτικομακεδόνων φαίνεται καθαρὰ στὴν κλίση τῶν ἀνθρωπωνυμίων, ποὺ ὅλα σχεδόν κλίνονται σύμφωνα μὲ τοὺς γραμματικοὺς τύπους τῆς ἀττικῆς διαλέκτου. Πολὺ χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ περίπτωση τοῦ ὀνόματος *Λεωνίδας* στὸ δόγμα τῶν Βαττυναίων⁷, ποὺ τὴ μιὰ φορά κλίνεται σύμφωνα μὲ τὴν ἀττικὴ διάλεκτο (γενικὴ σὲ -ου) καὶ τὴν ἄλλη σύμφωνα μὲ τὴν *Koinή* (γενικὴ σὲ -α).

Σχετικά μὲ τὰ γένη καὶ τὴν κλίση τῶν οὐσιαστικῶν, ἀξιοσημείωτα εἶναι δρισμένα σφάλματα ποὺ ἐπισημαίνει κανεὶς σὲ μερικές ἐπιγραφές. Πρόκειται γιὰ τὴν αἰτιατικὴ τὸν ἀρχιερῷ (ἀντὶ τὸν ἀρχιερέα) σὲ ἐπιγραφές ἀπὸ τὸν "Ἄγιο Ἀχιλλεο Πρέσπας"⁸ καὶ γιὰ τὶς δοτικές τοῖς Ὁρέστοις (ἀντὶ τοῖς Ὁρέσταις) καὶ τῇ θεῷ (ἀντὶ τῇ θεῷ), ἀπὸ τὶς ὁποῖες ἡ

1. Σχετικά μὲ αὐτὴ βλ. Schwyzer, Griechische Grammatik, I, München 1934/39, 216 κέ., δύον καὶ ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία.

2. Ηρβ. A. Κεραμόπουλος, «Ἡμερολόγιον Μεγάλης Ἑλλάδος», 1922, 311. N. Παπαδάκι, 'Ἐκ τῆς Ἀνω Μακεδονίας, «Ἀθηνᾶ» 25 (1913) 434, ἀρ. 15.

3. A. Woodward, JHS 37 (1913) 337 κέ.

4. Φ. Πέτσα, Διόρθωσις ἐπιγραφῆς Ἅγίου Ἀχιλλείου, «Μακεδονικά» 6 (1964/65) 287-291=SEG 24 (1969), ἀρ. 588=Bull. ép. 1966, 388, ἀρ. 238.

πρώτη συναντιέται στό δόγμα τῶν Βαττυναίων¹ και ἡ ἄλλη σὲ ἀπελευθερωτική πράξη ἀπό τὴν Ἔξοχή². Ὁ A. Woodward θεωρεῖ σωστή τὴ δοτική Ὀρέστοις, πού, κατὰ τὴ γνώμη του, προϋποθέτει δονομαστική Ὀρέστοι³. Ἀντίθετα δ. N. Παππαδάκις σωστὰ ὑποστηρίζει διτὶ ἡ δοτική αὐτὴ εἶναι μεταπλασμὸς τῆς στιγμῆς σύμφωνο μὲ τὰ πολλὰ δευτερόκλιτα⁴. Τέλος, ἀπὸ ἄποψη δροθιγραφίας, ἀξίζει νὰ σημειωθεῖ διτὶ σὲ δλες σχεδὸν τὶς ἐπιγραφὲς παραλείπεται τὸ προσγεγραμμένο γιώτα. Ἡ κατάργηση αὐτὴ τοῦ γιώτα ἀποτελεῖ χαρακτηριστικὸ φαινόμενο τῆς Κοινῆς κατὰ τὴν αὐτοκρατορικὴ ἐποχὴ⁵.

Στὴ μεταγραφὴ λατινικῶν λέξεων καὶ δονομάτων, δπως μπορεῖ νὰ διαπιστώσει κανεὶς ἀπὸ τὰ παραδείγματα ποὺ παραθέτουμε ἀμέσως παρακάτω, ὑπάρχει ἡ ἴδια ἀντιστοιχία ἀνάμεσα στοὺς Ἑλληνικοὺς καὶ λατινικοὺς φθόγγους ποὺ συναντοῦμε καὶ στὶς ἐπιγραφὲς τοῦ ὑπόλοιπου Ἑλληνόφωνου κόσμου:

1) *e=lativ.* e: Π ε τ ρ ώ ν i o c / a (σὲ ἀναθηματικὲς ἐπιγραφὲς ἀπὸ τὴν Αἰανὴ καὶ τὴν Ἀνω Κάμη Κοζάνης, βλ. Λιούφη, Ιστορία Κοζάνης, 32-33=Κ. Σιαμπανόπουλου, Αἰανὴ, 148 καὶ 205).

2) *o=lativ.* u: Κ ó i n t o c (στὸν ἐφηβικὸ κατάλογο τοῦ Σισανίου, βλ. M. Δήμιτσα, Ἡ Μακεδονία, ἀρ. 216=B S A 18 (1911/12) 185-186, ἀρ. 34 καὶ σὲ ἐπιγραφὲς ἀπὸ τὴν ἀρχαὶ Λύκα κι ἀπὸ τὴν Πύλη τῆς Μικρῆς Πρέσπας, βλ. Φ. Πέτσα, Διόρθωσις ἐπιγραφῆς Ἱερού Ἀχιλλείου, «Μακεδονικῶν» 6(1964/65) 287=Bull. ἐρ. 1966, 388, ἀρ. 238=SEG 24 (1969), ἀρ. 588. A. Ἀνδρειωμένου, ΑΔ 22 (1967), Χρονικά, B', 416), Π ó p l i o c (σὲ ἐπιγραφὴ τοῦ 3ου μ.Χ. αἰώνα ἀπὸ τὴ Σιταριά Φλώρινας, βλ. N. Παππαδάκι, Ἐκ τῆς Ἀνω Μακεδονίας, «Ἀθηνᾶ» 25 (1913) 436-437, ἀρ. 20=M. Alexandrescu-Vianu, Les stèles funéraires de la Macédoine romaine, «Dacia» 19 (1975) 196, ἀρ. 81).

3) *η=lativ.* e. Α ὑ ρ ἡ λ i o c (σὲ ἐπιγραφὲς ἀπὸ τὴν περιοχὴ τῆς Φλώρινας, βλ. N. Παππαδάκι, δ.π., 439, ἀρ. 25. A. Κεραμόπουλου, ΑΔ 14 (1931/3), Παράρτημα, 38' ἀρ. 14. Μουσεῖο Φλώρινας, ἀρ. 11, 14, 20).

4) *ω=lativ.* o: Ἀ ν τ ώ ν i o c (σὲ ἐπιγραφὴ ἀπὸ τὴ Δρούσκα-στό μυχὸ τῆς Βεγορίτιδας λίμνης, βλ. N. Παππαδάκι, δ.π., 435, ἀρ. 17).

5) *ai=lativ.* ae, āi: Α ī λ i o c (στὸν ἐφηβικὸ κατάλογο τοῦ Σισανίου βλ. Δήμιτσα, Ἡ Μακεδονία, ἀρ. 16=B S A 18 (1911/12) 185-186, ἀρ. 34 καὶ σὲ ἐπιγραφὴ τοῦ 161-180 μ.Χ. τῆς Αἰανῆς, βλ. Δ. Κανατσούλη, Τὸ κοινὸν τῶν Ἐλιμιωτῶν, «Μακεδονικὸ Ἡμερολόγιον Σφενδόνη» 1959, 209 κὲ. (=Πρακτικὰ Β' Διεθνοῦς Συμποσίου Ἀρχαίας Μακεδονίας II, 130). F. P a r a g l o u, «Živa Antika» 9 (1959) 163=SEG 17 (1960) 83, ἀρ. 313), Γ ν a ī o c (σὲ ἐπιγραφὴ τῶν Γρεβενῶν, βλ. N. Παππαδάκι, δ.π., 446, ἀρ. 43), Μ a i κ ἡ ν a c (σὲ ἐπιγραφὴ ἀπὸ τὸ Σύνδενδρο Γρεβενῶν, βλ. Π Α E 1936, 67=A A 52 (1937) 148, Γ á i o c (στὸ δόγμα τῶν Βαττυναίων (βλ. J H S 33 (1913) 339), στὸν ἐφηβικὸ κατάλογο τοῦ Σισανίου (Δήμιτσα, Ἡ Μακεδονία, ἀρ. 216=B S A 18 (1911/17) 185-186, ἀρ. 34) καὶ σὲ ἐπιγραφὴ ἀπὸ τὴν Ἀνω Κάμη (Κ. Σιαμπανόπουλου, Αἰανὴ, 205).

6) *au=lativ.* au, av: A ὑ ρ ἡ λ i o c (βλ. πιὸ πάνω), K λ a ὑ d i o c (στὸν ἐφηβικὸ κατά-

1. Βλ. πιὸ πάνω, σ. 485, σημ. 3.

2. Μουσεῖο Κοζάνης, ἀρ. 146. Σὲ ἄλλες ἀπελευθερωτικὲς πράξεις ἀπὸ τὴν Ἔξοχὴ καὶ τὸ Βοσκοχώρι (Μουσεῖο Κοζάνης, ἀρ. 147 καὶ 169) ὑπάρχει ὁ σωστὸς τύπος ἡ θεά.

3. A. Woodward, δ.π.

4. N. Π a π π a δ á κ i, Eἰς τὸ δόγμα τῶν Λαπιναίων, «Ἀθηνᾶ» 25 (1913) 464.

5. B. L. S. R e i n a c h, Traité d' Epigraphie Grecque, Paris 1885, 270-271. C h. D u n a n t - J. P o u i l l o u x, Recherches sur l'histoire et les cultes de Thasos, II. De 196 avant J.C. jusqu'à la fin de l'Antiquité, Paris 1958, 206-207.

λογο τοῦ Σισανίου, βλ. πιὸ πάνω), Φ λ α ύ ιο ζ (σὲ ἐπιγραφὴ τῆς Αἰανῆς, βλ. X. Μακαρόνα, A E 1936, 3, ἀρ. 3).

7) ει=λατιν. ι: Ἀ ν τ ω ν ε ᾱ ν ο ζ (σὲ ἐπιγραφὴ τοῦ 2ου μ.Χ. αἱ. ἀπὸ τὶς Πέτρες Φλώρινας, βλ. N. Παππαδάκι, δ.π., 431, ἀρ. 3).

8) ον=λατιν. ū, v: Λ ο ύ κ ι ο ζ (στὸν ἐφηβικὸ κατάλογο τοῦ Σισανίου, βλ. πιὸ πάνω), Π ο ύ π λ ι ο ζ (σὲ ἐπιγραφὴ τῆς Αἰανῆς, βλ. K. Σιαμπανόπουλου, δ.π., 148), Σ ε κ ο ū νδ ο ζ (στὸν ἐφηβικὸ κατάλογο τοῦ Σισανίου), Ο ύ α λ ἐ ρ ι ο ζ /α (στὸ δόγμα τῶν Βαττυναίων, βλ. J H S 33 (1913) 339) καὶ σὲ ἐπιγραφὴ τῶν Πύργων Ἑορδαίας (βλ. N. Παππαδάκι, δ.π. 434, ἀρ. 15). Σ υ λ ο υ α νὸ ζ (στὸν ἐφηβικὸ κατάλογο τοῦ Σισανίου, βλ. πιὸ πάνω), Φ λ α ύ ι ο ζ (σὲ ἐπιγραφὴ ἀπὸ τῶν Ἀγιο Ἀχίλλειο Πρέσπας, βλ. Φ. Πέτσα, δ.π. Bull. ép. δ.π.).

9) β=λατιν. b, v¹: Β ὁ σ σ ο ζ (σὲ ἐπιγραφὴ ἀπὸ τὸ Παλαιογράτσιανο, βλ. L. Heuzey, Le mont Olympe et l'Acarnanie, ἀρ. 44=Δήμιτσα, Ἡ Μακεδονία, ἀρ. 207=P. Roussel, R E G 27 (1914) 455=Baege, De Macedonum sacris, 192), Τ ι β ἐ ρ ι ο ζ (στὸν ἐφηβικὸ κατάλογο τοῦ Σισανίου, βλ. πιὸ πάνω), Φ λ ἄ β ι ο ζ (βλ. πιὸ πάνω).

10) π=λατιν. b, p: Π ρ ο π λ ι ο ζ (βλ. πιὸ πάνω), Π ρ ό κ λ ο ζ (στὸ δόγμα τῶν Βαττυναίων καὶ στὸν ἐφηβικὸ κατάλογο τοῦ Σισανίου, βλ. πιὸ πάνω), Π ρ ε ᾱ μ ο ζ (στὸ δόγμα τῶν Βαττυναίων, βλ. πιὸ πάνω) καὶ σὲ ἐπιγραφὴ ἀπὸ τῶν Ἀγιο Ἀχίλλειο Πρέσπας (βλ. Φ. Πέτσα, «Μακεδονικά» 15 (1975) 311=S E G 24 (1969), ἀρ. 589).

Τέλος, στὶς ἐπιγραφές ρωμαϊκῆς ἐποχῆς τῆς Δυτικῆς Μακεδονίας διαπιστώνει κανεὶς τὴν παρουσία διαφόρων γλωσσικῶν φαινομένων φωνηντισμοῦ καὶ συμφωνηντισμοῦ ποὺ ἄλλα ἀπὸ αὐτὰ διφείλονται στὴν ἐπίδραστ τοῦ προφορικοῦ λόγου, ἄλλα σὲ λάθη τῶν χαρακτῶν κι ἄλλα σὲ βαρβαρισμοὺς(ἴδιως στὶς ἐπιγραφές τοῦ ξένου πληθυσμιακοῦ στοιχείου) Τὰ γλωσσικὰ αὐτὰ φαινόμενα ποὺ ἔχουμε ἐπισημάνει εἰναι βέβαια κοινά, κατὰ τὴν περίοδο αὐτή, στὶς ἐπιγραφές δλόκληροι τοῦ ἐλληνόφωνου κόσμου. Ὡστόσο κρίναμε σκόπιμο νὰ τὰ παραθέσουμε πιὸ κάτω μὲ τὰ παραδείγματα ποὺ μᾶς δίνουν οἱ ἐπιγραφές, γιατὶ πιστεύουμε διτὶ ἀποτελοῦν χρήσιμα στοιχεῖα γιὰ τὴ μελέτη τῆς ιστορίας τῆς ἐλληνικῆς γλώσσας.

I. Φ α i n ó μ e n a φ ω ν η e n t i s m o ū

A' Φωνήντα

1. η

a) Ἰων. η ἀντὶ τοῦ ἀττ. α²: φ ι λ ι η ζ (ἀντὶ φιλίας) (σὲ ἐπίγραμμα ἀπὸ τὸ Μπουφάρι Κοζάνης, βλ. N. Παππαδάκι, Ἐκ τῆς Ἀνω Μακεδονίας, «Ἀθηνᾶ» 25 (1913) 4/45 ἀρ. 37),

1. Βλ. A. Blaß, Über die Aussprache des Griechischen, Berlin 1888, 106 κέ. Meyer, Griechische Grammatik, Leipzig 1896, 313. Schwyzer, Griechische Grammatik, I, München 1934-39, 207. Toύδιον. Grammatik der pergamenischen Inschriften, Berlin 1898, 105. Kretschmer, Die Entstehung der Koine, Wien 1901, 15. Meisterhans, Grammatik der attischen Inschriften, Berlin 1900, 77. Nachmannson, Laute und Forme der magnetischen Inschriften, Uppsala 1903, 75 κέ. Hauser, Grammatik der griech. Inschriften Lykiens, Basel 1916, 56. G. Mihailov, Ezikăt na grăckite nadpisi ot Bălgarija, I. Fonetika, Sofia 1940, 51.

2. Blaß, Schwyzer, Griechische Grammatik, 187. Meyer, δ.π., 95. Kretschmer, δ.π., 29 κέ. Nachmannson, δ.π., 27 κέ. Meisterhans, δ.π., 16 κέ. Hauser, δ.π., 23. Rück, Grammatik der delphischen Inschriften, I, Berlin 1914, 42 κέ. G. Mihailov, δ.π., 15-16.

Ι ε ρ η τ ε ύ ο ν τ ο ζ (=ίερατεύοντος) (σὲ ἐπιγραφὴ ἀπὸ τὸν Ἀγιο Γεώργιο Γρεβενῶν, βλ. Ν. Παππαδάκι, δ.π., 446, ἀρ. 40), Ι ε ρ η τ ε ύ σ α ν τ ε ζ (=ίερατεύσαντες) (σὲ ἐπιγραφὴ ἀπὸ τὴν Καισαρειά, βλ. Α. Κεραμόπουλου, Α Ε 1933, 44).

β) η ἀντὶ ει¹: ἐ π ο ί η (=ἐποίει) σὲ ἐπιγραφὴ (=ὑπογραφὴ γλύπτη ἀπὸ τὴ Σπηλιὰ Κοζάνης, βλ. Κ. Σιαμπανόπουλου κ.ἄ., Γνωριμία μὲ τὸν νομὸν Κοζάνης, 144).

γ) η ἀντὶ ε²: Ἄ μ φ υ τ ρ ή τ η (=Ἀμφιτρίτη) (σὲ ἀναθηματικὴ ἐπιγραφὴ ἀπὸ τὸν Περδίκκα Κοζάνης: Μουσεῖο Κοζάνης, ἀρ. 894).

2. *i*

α) ι ἀντὶ ε³: θ ι ο τ ἄ τ ο υ ζ (=θεοτάτους) (σὲ ἐπιγραφὲς ἀπὸ τὶς Πέτρες καὶ τὴ Σιταριά Φλώρινας, βλ. Ν. Παππαδάκι, δ.π., 432, ἀρ. 8, 437, ἀρ. 21).

β) ι ἀντὶ η: Α ὑ ρ ι λ ι α (=Ἄνρηλια) (σὲ ἐπιγραφὴ τοῦ 3ου μ.Χ. αἰώνα ἀπὸ τὴν Ἀχλάδα Φλώρινας, βλ. Α. Κεραμόπουλου, Α Δ 14 (1931/32), Παράρτημα, 38, ἀρ. 14). Στὸν δ' στίχῳ ὅμως ὑπάρχει δ σωστὸς τύπος Α ὑ ρ ή λ ι ο ζ, ποὺ δείχνει διτὶ δ χαράκτης εἶχε γνώση τῆς δροθογραφίας αὐτῆς.

γ) υ ἀντὶ ι: Δ υ ι (=Διὶ) (σὲ ἐπιγραφὴ τῆς Κοζάνης, βλ. Χ. Μακαρόνα, Ἀρχαιολογικὰ Χρονικά, «Μακεδονικά» 2 (1941/42) 638, ἀρ. 89=J H S 66 (1946) 163), Ἄ μ φ υ τ ρ ή τ η (=Ἀμφιτρίτη) (σὲ ἐπιγραφὴ ἀπὸ τὸν Περδίκκα Κοζάνης: Μουσεῖο Κοζάνης, ἀρ. 894).

3. *o*

α) ο ἀντὶ ον: ἐ π ι μ ε λ ο μ ἐ ν ο υ (=ἐπιμελουμένου) (σὲ ἀπελευθερωτικὴ πράξη ἀπὸ τὴν Ἐξοχή: Μουσεῖο Κοζάνης, ἀρ. 146).

β) ο ἀντὶ ω: Ζ ο η (=Ζωὴ) (σὲ ἐπιγραφὴ τοῦ Μουσείου Φλώρινας, ἀρ. 20), Ζ ο ε ί χη (=Ζωείχη) (σὲ ἀπελευθερωτικὴ πράξη τοῦ 275 μ.Χ. ἀπὸ τὴν Ἐξοχή: Μουσεῖο Κοζάνης, ἀρ. 147).

γ) ω ἀντὶ ο⁴: Θ ε ώ δ ω ρ ο ζ (=Θεόδωρος) (σὲ ἐπιγραφὴ ἀπὸ τὸν Κρόκο Κοζάνης: Μουσεῖο Κοζάνης, ἀρ. 12), δ ε ό μ ε ν ο ζ (=δεδομένος) (σὲ ἀναθηματικὴ ἐπιγραφὴ ἀπὸ τὸ Βοσκοχώρι: Μουσεῖο Κοζάνης, ἀρ. 169), ς ν α ρ (=δναρ) (σὲ ἀναθηματικὴ ἐπιγραφὴ ἀπὸ τὴν Ἀνω Κάμη Κοζάνης, βλ. Κ. Σιαμπανόπουλου, Αιανή, 205).

4. Ἀποβολὴ φωνήντων

α) -ιος>-ις: Ε ὑ τ ύ χ ι ζ (=Εὐτύχιος) (σὲ ἐπιγραφὴ ἀπὸ τὸν Ἀγιο Ἐλευθέριο Κοζάνης: Μουσεῖο Κοζάνης, ἀρ. 178), Ι ο ύ λ ι ζ (=Ιούλιος) (σὲ ἐπιγραφὴ ἀπὸ τὴν Καισαρειά, βλ. Α. Κεραμόπουλου, Α Ε 1933, 43).

β) Ἀλλὰ φωνήντα: Λ ύ σ σ τ ρ α τ ο ζ (=Λυσίστρατος) (σὲ ἐπιγραφὴ ἀπὸ τὸ Δρέπανο

1. Βλ. S. Reinach, δ.π., 265-266.

2. Βλ. Blass, δ.π., 32 κέ. Schwyzer, Griechische Grammatik, 186. Τοῦ ἰδιού, Grammatik der pergamen. Inschriften, 46 κέ. Meyer, δ.π., 132 κέ. Meisterhans, δ.π. 19. Nachmannson, δ.π., 37 κέ. 37 κέ. Hauser, δ.π., 25 κέ. Kretschmer, δ.π., 7. Rüsch, δ.π., 63. Mayer, Grammatik der griechischen Papyri aus der Ptolemäerzeit, I, Berlin/Leipzig 1923, 82 κέ. Michaelov, δ.π., 16-17.

3. Βλ. Schwyzer, Griechische Grammatik, 275 b.

4. Βλ. Schwyzer, Griechische Grammatik, 392 κέ. Τοῦ ἰδιού Grammatik der pergamen. Inscriften, 94. Nachmannson, δ.π., 63. Blass, δ.π., 35. Meisterhans, δ.π., 24, 68. Hauser, δ.π., 48 κέ. Mayer, δ.π., 138 κέ. Rüsch, δ.π., 144 κέ. Thum, Die griechische Sprache im Zeitalter des Hellenismus, Strassburg 1901, 143.

Κοζάνης, βλ. ΑΕ 1936, 6, ἀρ. 7.), Πάρ μονος (=Παράμονος) (σὲ ἐπιγραφὴ ἀπὸ τῆς Πέτρες, βλ. Ν. Παππαδάκι, δ.π., 430-431, ἀρ. 1), Πρόκλος (βλ. πιὸ πάνω).

B' Διφθογγοι

I. αι

α, αι ἀντὶ ε: ἀντὶ θητηκεν (=ἀνέθηκεν) (σὲ ἐπιγραφὴ ἀπὸ τῆς Πτολεμαίδας: Μουσεῖο Κοζάνης, ἀρ. 153), Οὐαλαερία (=Οὐαλερία) (σὲ ἐπιγραφὴ ἀπὸ τοὺς Πύργους Ἑορδαίας, βλ. Ν. Παππαδάκι, δ.π., 434, ἀρ. 15).

β) ε ἀντὶ αι¹: Αρραβαῖος (=Αρραβαῖος) (στὸ περίφημο δόγμα τῶν Βαττυναίων, βλ. Ν. Παππαδάκι, Εἰς τὸ δόγμα Λαπιναίων τῆς Ὀρεστίδος, «Ἀθηνᾶ» 25 (1913) 462 κέ.), Ἐανή (=Αἰανή) (σὲ ἐπιγραφὴ τῆς Αἰανῆς, βλ. Χ. Μακαρόνα, Ἐκ τῆς Ἐλιμείας καὶ Ἑορδαίας, ΑΕ 1936, 3, ἀρ. 3), γυναικός (=γυναικός) (σὲ ἐπιγραφὴ ἀπὸ τῆς Ἀχλάδα Φλώρινας, βλ. Α. Κεραμόπουλου, ΑΔ 14 (1931 /32), Παράρτημα, 40, ἀρ. 16), κέ (=και) (σὲ ἐπιγραφὲς ἀπὸ τῆς Ὑδροῦσα (βλ. Ν. Παππαδάκι, δ.π., 439, ἀρ. 23), ἀπὸ τῆς Ἐξοχή (Μουσεῖο Κοζάνης, ἀρ. 146) καὶ σὲ ἐπιγραφὴ τοῦ Μουσείου Φλώρινας, ἀρ. 5), πεδίῳ (=παιδίῳ) (σὲ ἐπιγραφὴ ἀπὸ τῆς Τσούκα Καστοριᾶς, βλ. Ν. Παππαδάκι, δ.π., 442, ἀρ. 32), πεδίῳ (=παιδίον) (σὲ ἐπιγραφὴ ἀπὸ τῆς Ὑδροῦσα, βλ. πιὸ πάνω), πεδάριον (=παιδάριον) (σὲ ἀπελευθερωτικὴ πράξῃ ἀπὸ τῆς Ἐξοχής: Μουσεῖο Κοζάνης, ἀρ. 147), χεριν (=χαίρειν σὲ ἐπιγραφὴ ἀπὸ τῆς Ἐλάτη Κοζάνης: Μουσεῖο Κοζάνης, ἀρ. 896).

2. ει

α) ει ἀντὶ ει (=γιωτακισμὸς)²: Ἀμφιτρίτη (=Ἀμφιτρίτη) (σὲ ἀναθηματικὴ ἐπιγραφὴ ἀπὸ τῆς περιοχὴς Σιάτιστας, βλ. ΒCH 17 (1898) 635=W. Baege, De Macedonum sacris, 32), Ἀνδρόνικος (=Ἀνδρόνικος) (σὲ ἐπιγραφὴ ἀπὸ τῆς περιοχὴς Τσοτυλίου, βλ. Κ. Σιαμπανόπουλου κἄ., Γνωριμία μὲ τὸν νομὸν Κοζάνης, 215), Ἀντωνίνου (=Ἀντωνίνου) (σὲ ἐπιγραφὴ τοῦ τέλους τοῦ 2ου π.Χ. αἰώνα ἀπὸ τῆς Πέτρες: Μουσεῖο Φλώρινας, ἀρ. 103). Ἀρτεμεισίαν (=Ἀρτεμεισίαν) (σὲ ἐπιγραφὴ τοῦ 3ου π.Χ. αἰώνα ἀπὸ τῆς Ἀχλάδα Φλώρινας, βλ. Α. Κεραμόπουλου, ΑΔ 14 (1931 /32), Παράρτημα, 38, ἀρ. 14), Ἀφρόδιτος (=Ἀφρόδιτος) (στὸν ἐφηβικὸ κατάλογο τοῦ Σισανίου, βλ. Δήμιτσα, Ή Μακεδονία, ἀρ. 216=BSA 18 (1911/12) 185-186, ἀρ. 34), εινόμενον (=γινόμενον) (σὲ ἐπιγραφὴ ἀπὸ τὸ Κρανοχώρι Καστοριᾶς, βλ. Δήμιτσα, Ή Μακεδονία, ἀρ. 217), Δειδί (=Δειδί) (σὲ ἐπιγραφὴ ἀπὸ τῆς Ανω Κάμη: Μουσεῖο Κοζάνης), Εισίων (=Ισίων) καὶ Εἰσίδιοτος (=Ισίδιοτος) (στὸν ἐφηβικὸ κατάλογο τοῦ Σισανίου, βλ. πιὸ πάνω), ἐτειμήσαντο (=ἐτειμήσαντο) (σὲ ἐπιγραφὴ ἀπὸ τὸ Κρανοχώρι, βλ. πιὸ πάνω), Θεσσαλονίκη (=Θεσσαλονίκη) (σὲ ἐπιγραφὴ τοῦ Μουσείου Φλώρινας, ἀρ. 5), Κερκίνιον (=Κερκίνιον) (σὲ ἐπιγραφὴ τῆς Αἰανῆς, βλ. Δήμιτσα, Ή Μακεδονία, ἀρ. 214), Κοίντα (=Κοίντα) (σὲ ἐπιγραφὴ τοῦ 3ου μ.Χ. αἰώνα ἀπὸ τῆς Κάτω Κλεινές: Μουσεῖο Φλώρινας), Κλεινόν (=Κλεινίκη) (σὲ ἐπιγραφὴ ἀπὸ τὸν Αγιο Δημήτριο Εορδαίας, βλ. Χ.

1. Bl. Schwyzer, Griechische Grammatik, 194 κέ. Τοῦ ἔδιον, Grammatik, 77 κέ. Blass, δ.π., 62 κέ. Meyer, δ.π., 176 κέ. Meisterhans, δ.π., 34 κέ. Maysen, δ.π., 107 κέ. Thumb, δ.π., 228. Rüsch, δ.π., 76, κέ. Hauser, δ.π., 34. Nachmannson, δ.π., 37 κέ. S. Reinach, δ.π., 226. G. Mihailov, δ.π., 24.

2. Bl. Schwyzer, Grammatik der pergamen. Inschriften, 74. Blass, δ.π., 50 κέ. Meisterhans, δ.π., 48 κέ. Nachmannson, δ.π., 34 κέ. Rüsch, δ.π., 65 κέ. Hauser, δ.π., 31 κέ. S. Reinach, δ.π., 263-264. Chr. Dunant-J. Pouilloux, δ.π., 208.

Μακαρόνα, Α Ε 1936, 11, ἀρ. 20), Ν ει κά νω ρ (=Νικάνωρ) (στό δόγμα τῶν Βαττυναίων, βλ. πιὸ πάνω), Ν ει χάρχον (=Νικάρχου) (σὲ ἐπιγραφὴ ἀπὸ τὸν Ἀγιο Ἀχίλλειο Πρέσπας, βλ. S E G 24 (1969), ἀρ. 588=Φ. Πέτσα, Διόρθωσις ἐπιγραφῆς Ἀγίου Ἀχιλλείου, «Μακεδονικά» 6 (1964/65) 287-291=Bull. ép. 1966, 388, ἀρ. 238), Ν ει κομάχῳ (=Νικομάχῳ) (σὲ ἐπιγραφὴ ἀπὸ τὴν Ἀχλάδα Φλώρινας, βλ. πιὸ πάνω), πεντακισχίλια, πολιτάρχης καὶ πολιτης (=πολιτάρχης) (ἀναφέρονται ἐπανειλημένα σὲ ἐπιγραφὴ ἀπὸ τὸ Κρανοχώρι, βλ. πιὸ πάνω), πολιτεία (=πολιτεία) καὶ τειμῆς (=τιμῆς) (σὲ ἐπιγραφὴ ἀπὸ τὸν Ἀγιο Ἀχίλλειο, βλ. πιὸ πάνω).

β) *ι ἀντὶ ει¹:* δανειστής (=δανειστής) (σὲ ἀπελευθερωτικὴ πράξη τοῦ 275 μ.Χ. ἀπὸ τὴν Ἐξοχή: Μουσεῖο Κοζάνης, ἀρ. 146), μνείας (=μνείας) (σὲ ἐπιγραφὴ ἀπὸ τὸ Σκοπὸ Φλώρινας, βλ. N. Παππαδάκι, δ.π., 439, ἀρ. 25), πιράσι (=πειράσει) (σὲ ἀπελευθερωτικὴ πράξη τῆς Ἐξοχῆς, βλ. πιὸ πάνω), Ποσειδώνιον (=Ποσειδώνιον) (σὲ ἐπιγραφὴ ἀπὸ τὴ Σιταριά Φλώρινας, βλ. N. Παππαδάκι, δ.π., 436, ἀρ. 20), ταμείφ (=ταμείφ) (σὲ ἀπελευθερωτικὴ πράξη τῆς Ἐξοχῆς, βλ. πιὸ πάνω), χειρίν (=χειρίν) (σὲ ἐπιγραφὴ ἀπὸ τὴν Ἐλάτη: Μουσεῖο Κοζάνης, ἀρ. 896).

3. οι ἀντὶ η

Ανέθηκεν (=ἀνέθηκεν) (σὲ ἐπιγραφὴ ἀπὸ τὸ Χειμερινό, βλ. N. Παππαδάκι, δ.π., 444, ἀρ. 37=Α. Κεραμόπουλου, δ.π., 33-34).

II. Π αθήσεις συμφώνων

1. δ ἀντὶ τ

Πλευράδον (=Πλευράτου) (σὲ ἐπιγραφὴ ἀπὸ τὴν Τσούκα Καστοριᾶς, βλ. N. Παππαδάκι, δ.π., 442, ἀρ. 32).

2. ν ἀντὶ μ²

α) μβρηβ: γανβρῷ (=γαμβρῷ) (σὲ ἐπιγραφὴ ἀπὸ τὴν Ἀχλάδα Φλώρινας, βλ. A. Κεραμόπουλου, A Δ 24 (1931/32). Παράρτημα, 38, ἀρ. 14), συνβίφ (=συμβίφ) (σὲ ἐπιγραφές ἀπὸ τὴν περιοχὴ τῆς Κοζάνης, βλ. A. Κεραμόπουλου, δ.π., 3, ἀρ. 1), ἀπὸ τὴν Ἀχλάδα καὶ ἀπὸ τὴ Λακκιά Φλώρινας (βλ. A. Κεραμόπουλου, δ.π., 40, ἀρ. 18. Μουσεῖο Φλώρινας, ἀρ. 107).

β) μπρηπ: ἀνελούργος (=ἀμπελουργὸς) (σὲ ἐπιγραφὴ τῆς Κοζάνης, βλ. X. Μακαρόνα, Ἀρχαιολογικὰ Χρονικά, «Μακεδονικά» 2 (1941/42) 638, ἀρ. 89=J H S 66 (1946) 113), ολυμπίαν (=Ολυμπίαν) (σὲ ἐπιγραφὴ ἀπὸ τὴ Μελίτη Φλώρινας, βλ. A. Κεραμόπουλου, A Δ 24 (1931/32), Παράρτημα, 40, ἀρ. 21).

3. Αιπλασιασμὸς συμφώνων

α) νηννη: Εννοδίφ (=Ἐνοδίφ) (σὲ ἀπελευθερωτικὲς πράξεις ἀπὸ τὴν Ἐξοχή: Μουσεῖο Κοζάνης, ἀρ. 146, 153, 166).

1. Bλ. Schwyzer, Griechische Grammatik, 192 κέ. Τοῦ ἕδιον, Grammatik der pergamen. Inschriften, 51 κέ. Blass, δ.π., 31 κέ. Meyer, δ.π., 125 κέ. Meisterhans, δ.π., 35 καὶ σημ. 192. Nachmanson, δ.π., 40. Rüsch, δ.π., 35. Mayer, δ.π., 87 κέ. G. Mihailov, δ.π., 26-27.

2. Bλ. Schwyzer, Griech. Grammatik, 213. Τοῦ ἕδιον, Grammatik der pergamen. Inschriften, 121. Meisterhans, δ.π., 84, 112. Nachmanson, δ.π., 104 κέ. Rüsch, δ.π., 260 κέ. Mayer, δ.π., 233 κέ. S. Reinach, δ.π., 243. G. Mihailov, δ.π., 60.

β) τ>ττ: δ α ν i σ τ τ ḥ s (=δανειστής) (σὲ ἀπελευθερωτικὴ πράξῃ ἀπὸ τὴν Ἐξοχή: Μουσεῖο Κοζάνης, ἀρ. 146).

4. Ἀπλοποίηση διπλῶν συμφώνων (ρ<ρρ)

Ἄρα βέος (=Ἀρραβαῖος) καὶ Ἄριδαῖος (=Ἀρριδαῖος) (στὸ δόγμα τῶν Βαττυναίων, βλ. N. Παππαδάκι, Εἰς τὸ δόμιμα Λαπιναίων τῆς Ὁρεστίδος, «Ἀθηνᾶ» 25(1913) 462 κέ.

5. Ἀφομοίωση συμφώνων

α) Ἐσωτερικὴ ἀφομοίωση ($\gamma\text{-}\chi\text{-}\kappa\text{-}\kappa$, $\kappa\text{-}\chi\text{-}\chi$)¹: κ λ υ κ υ τ ἄ τ φ (=γλυκυτάτῳ) (σὲ ἐπιγραφὴ ἀπὸ τὸ Σκοπὸ Φλώρινας, βλ. N. Παππαδάκι, δ.π., 439, ἀρ. 25), Ν ε i χ ἀ ρ-χ ο υ (=Νικάρχου) (σὲ ἐπιγραφὴ ἀπὸ τὸν Ἀγιο Ἀχίλλειο Πρέσπας, βλ. Φ. Πέτσα, «Μακεδονικά» 6 (1964/65) 287-291=Bull. ép. 1966, 388, ἀρ. 238=SEG 24 (1969), ἀρ. 588).

β) Ἀφομοίωση στὸ τέλος τῶν λέξεων ($\kappa\text{-}\gamma\text{-}\gamma$): ἐ γ δ ἐ Φ i λ i π π o u (σὲ ἐπίγραμμα ἀπὸ τὴν Καισαρεία, βλ. A. Κεραμόπουλλου, Α E 1933, 48).

Ἐταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν

ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΣΑΜΣΑΡΗΣ

ΓΕΡΑΣΙΜΟΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ (1788-1810)

Ο ΕΙΤΑ ΧΑΛΚΗΔΟΝΟΣ (1810-1820).

Κύπριος ἢ Κρής;

Εἰς σύντομον ἔργασίαν, δημοσιευθεῖσαν κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος καὶ διαλαμβάνουσαν ἔκδοσιν καὶ σχολιασμὸν ἐγκυκλίου τῆς Μητροπόλεως Θεσσαλονίκης (1 Σεπτεμβρίου 1791) ὑπὲρ βοηθείας τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Εἰκοσιφοινίσσης τοῦ Παγγαίου δρους, ἐγένετο λόγος περὶ τοῦ Μητροπολίτου Θεσσαλονίκης Γερασίμου², δόποιος, συμφώνως πρὸς συγχρόνους ἀντούς μαρτυρίας, κατήγετο ἐκ Κρήτης³.

Τὴν ἴδιαν ἐποχὴν ἀδημοσιεύθη ἐνδιαφέρουσα περὶ τοῦ Γερασίμου μελέτη, εἰς τὴν δόποιαν ἀναφέρεται διτὶ οὗτος ἡτο Κύπριος τὴν καταγωγήν⁴. Παραθέτων δὲ συγγραφεὺς τῆς

1. Βλ. Schwyzer, Griech. Grammatik, 257. To û ī d i o u, Pergam. Inschriften, 126 κέ. Blaß, δ.π., 72. Meyer, δ.π., 390. Giess, Aeolischer Dialekt, 85. Meisterhans, δ.π., 102 κέ. Kretschmer, Die griechischen Vaseninschriften, ihrer Sprache nach untersucht, δ.π., 222 κέ. Hauser, δ.π., 70. Maysler, δ.π., 233 κέ. Reinach, δ.π., 243-248.

2. Ἀ π ο σ τ ó λ ο u Ἀ θ. Γ λ α β i ν a, Ἐγκύκλιος τῆς Μητροπόλεως Θεσσαλονίκης ὑπὲρ βοηθείας τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Εἰκοσιφοινίσσης, «Μακεδονικά» 21(1981) 353-356.

3. A. Π a π a δ o π o ú l o o u - K e r a μ é w c, Ἀνάλεκτα Ἱεροσολυμιτικῆς σταχυολογίας ἢ συλλογὴ ἀνεκδότων καὶ σπανίων Ἑλληνικῶν συγγραφῶν περὶ τῶν κατὰ τὴν Ἐφαν δρθιδόξων ἐκκλησιῶν καὶ μάλιστα τῆς τῶν παλαιστινῶν, τόμος τρίτος, Πειραιώπολις 1897 (Bruxelles 1963), σ. 200, 206, 343-344, 354.

4. A. Τη λ λ u p i d o u, Γεράσιμος δ Κύπριος Μητροπολίτης Θεσσαλονίκης (1788-1810) καὶ Μητροπολίτης Χαλκηδόνος (1810-1820), «Θεολογία» 52(1981) 530-549 ἰδιαιτέρως δὲ 532 καὶ ὑποσ. 4.

μελέτης ταύτης βιβλιογραφίαν, εἰς τὴν δόποιαν εὑρίσκονται διασκορπισμένα στοιχεῖα περὶ τοῦ βίου καὶ τῆς δράσεως τοῦ Γερασίμου, μνημονεύει καὶ τὸν τρίτον τόμον τῶν Ἀναλέκτων ιεροσολυμιτικῆς σταχυολογίας. Ἡ ἀνάγνωσις δημος τῶν σελίδων 183, 200, 204, 206, 208, 213, 259, 288, 343 καὶ 354, δχι μόνον δὲν μᾶς βεβαιώνει δτι δ Γεράσιμος ἡτο Κύπριος, ἀλλὰ τούναντίον μᾶς ἀποκαλύπτει δτι οὗτος ἡτο Κρής.

Παραθέτομεν ἐνταῦθα τὰ ἀναγραφόμενα εἰς τὰς ὡς ἄνω ἀναφερομένας σελίδας:

Tὸν μητροπολίτην Θεσσαλονίκης κύριον Γεράσιμον (σ. 183)

Ο Θεσσαλονίκης κύριος Γεράσιμος, Κρής (σ. 200)

Ο τε ἄγιος Θεσσαλονίκης κύριος Γεράσιμος (σ. 204)

Ο ἀπὸ Θεσσαλονίκης Χαλκηδόνος κύριος Γεράσιμος ὁ Κρής (σ. 206)

Μεθ' οὐδὲ Χαλκηδόνος κύριος Γεράσιμος (σ. 208)

Tὸν πανιερώτατον ἄγιον Πλεσφένης κύριο Γεράσιμον (σ. 213)¹

Τοῦ τε Θεσσαλονίκης μητροπολίτου Γερασίμου νιοῦ τοῦ Ἰωάννου (σ. 259)

Ἴπποι τοῦ Θεσσαλονίκης μητροπολίτου Γερασίμου νιοῦ τοῦ Γιάννη (σ. 288)

Ο κύριος Γεράσιμος δὲ ἐκ τῆς νήσου Κρήτης (Θεσσαλονίκης οὗτος ἦν τότε μητροπολίτης (σ. 343-344).

Ο κύριος Γεράσιμος πρώτην Θεσσαλονίκης (ὅστις καθὼς προείρηται, κατάγεται ἐκ Κρήτης (σ. 354).

Συμφώνως πρὸς τὰ ἀνωτέρω πολὺ δρθῶς εἰς τὸν πίνακα κυρίων ὀνομάτων τῶν Ἀναλέκτων (σ. 537) ἀναγράφεται: *Γεράσιμος Κρής, μητροπολίτης Θεσσαλονίκης, εἴτα Χαλκηδόνος².*

Ἐμεσος μαρτυρία περὶ τῆς κρητικῆς καταγωγῆς τοῦ Γερασίμου ὑπάρχει καὶ εἰς μίαν ἐπιστολὴν τῆς 3ης Ιουλίου 1790 τοῦ Ιδίου τοῦ Γερασίμου πρὸς τὸν Ἐπίσκοπον Καμπανίας Θεόφιλον τὸν Ἰωαννίτην ἢ *Ολυμπίτην*.

Προερχόμενος ἐκ Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἀφοῦ ἔλαβε συστατήρια πατριαρχικὰ γράμματα, ἀφίκετο εἰς Θεσσαλονίκην δὲ Κρής Ἀρχιμανδρίτης Γεράσιμος μὲ σκοπὸν νὰ συλλέξῃ βοηθείας ὑπὲρ τῆς Ἱερᾶς αὐτοῦ Μονῆς, τῆς ἔνεκα πολλοῖς δυστυχήμασι περιπεσούσης. Ο Μητροπολίτης Θεσσαλονίκης Γεράσιμος ἀπευθύνεται νῦν, δι' ἐπιστολῆς, πρὸς τὸν Θεόφιλον, συνιστῷ τὸν Κρήτα Ἀρχιμανδρίτην καὶ προτρέπει τὸν Θεόφιλον νὰ τὸν ἐλεήσῃ ἢ νὰ δώσῃ εἰς αὐτὸν τὴν ἀδειαν νὰ περιέλθῃ τὴν Ἐπαρχίαν Καμπανίας πρὸς συλλογὴν σίτου ἢ νὰ τὸν βοηθήσῃ δπως δ ίδιος θεωρῇ καλύτερον. Ο Θεσσαλονίκης Γεράσιμος ἀναφέρει εἰς τὴν ἐπιστολὴν ταύτην δτι ἡ Μονὴ τοῦ Κρητὸς Ἀρχιμανδρίτου τυγχάνει καὶ εἰς αὐτὸν γνωστή, διότι πολλάκις κατὰ τὴν νεότητά του, δπωσδήποτε πάντως πρὸ τῆς εἰς Κύπρον μεταβάσεως του, κατέλυσε καὶ δ ίδιος εἰς αὐτήν.

Τὸ ἀνέκδοτον εἰσέτι κείμενον τῆς ἐπιστολῆς ταύτης, ἐκ τοῦ Κώδικος 66³ (φ. 26β) τῆς ἐν Θεσσαλονίκῃ Ἱερᾶς Μονῆς τῶν Βλατάδων, δ δποῖος περιέχει ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀλληλογραφίαν τοῦ ἐπισκόπου Καμπανίας Θεοφίλου⁴, ἔχει οὕτω:

1. Ἐδῶ δὲν πρόκειται ἀσφαλῶς περὶ τοῦ ἡμετέρου Γερασίμου.

2. Πρβλ. περὶ τοῦ ἀντιθέτου, Α. Τ η λ υ ρ ί δ ο υ, Γεράσιμος δ Κύπριος, ξ.ἀ., σ. 532, ὑποσ. 4.

3. † Τ ο υ π ρ. Λ. Σ ω φ ρ ο ν ί ο υ, Κατάλογος τῶν ἐν τῇ Μονῇ Βλατέων ἀποκειμένων κωδίκων, «Γρηγόριος δ Παλαμᾶς» 3 (1919) 77.

4. Περὶ τοῦ χειρογράφου τούτου Κώδικος καὶ περὶ τοῦ Θεοφίλου δρα Ἀ π ο σ τ ὁ - λ ο υ Ἄ θ. Γ λ α β i n a, Ἐγκύλιος, ξ.ἀ., σ. 351-352, 356, ἐνθα καὶ ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία.

Τῷ ἀδελφῷ καὶ πατρὶ ἀγίῳ καμπανίας χαῖρειν. θαῦσοντες τῇ σῇ ἀγαπῇ (sic) συνυ-
στῶμεν ἀρχιμανδρίην τινὰ κρῆτα περιερχόμενον χάριν ἐλέους τῆς μονῆς αὐτοῦ ἐνεκα πολ-
λοῖς διυτυχήμασι περιπεσούσης, ἡτις ἴερά μονὴ γνωστὴ τυγχάνει καὶ ἡμῖν ὡς πολλάκις
ἐκεῖ ἐν τῇ νεοτήτῃ ἡμῶν καταλύσας, φέρει ὁ ὥρθεις καὶ πατριαρχικά γράμματα, καὶ ἄλλας
πολλάς ἀποδεῖξεις τοῦ εἶναι ἐλέους ἀξιον, περιττὸν μέριτοιγε παρ' αὐτῇ ὡς ἔλεειν ἔχοντη τὸ
πρόθυμος. ἐλέσον αὐτὸν ἀδελφὲ ἢ δοὺς αὐτῷ ἀδειαν σιτοσυναγαγεῖν, ἢ ὡς ἀν ἄλλως ἀρε-
στὸν ἐν ὅρθαλμοῖς αὐτῆς, καὶ διὰ τὸν κύριον καὶ ἡμῖν χαροῦσομένη κανοῖς οὖσι. τὸ ὄνομα
αὐτοῦ γεράσιμος, ἐλέους χρήζων καὶ βοηθείας ὁ ἐστὶ μεθερμηνεύμενον. ἔργωσο, αψήω
'Ιουλίου γη

Γε(ράσιμος)
Θεσσαλονίκης καὶ ἐν χριστῷ ἀδελφός¹.

Εἰς τὸν ίδιον Κώδικα σώζονται ἐπίσης δύο ἐπιστολαί, αἱ δόποια εἰναι ἐπίσης ἀνέκδο-
οι· ἡ πρώτη (φ. 122a-123a) ἀνήκει εἰς τὸν Καμπανίας Θεόφιλον καὶ ἡ ἑτέρα (φ. 123a-β)
εἰς τὸν γραμματέα του Γεώργιον. Καὶ αἱ δύο ἀπευθύνονται πρὸς τὸν Μητροπολίτην Θεσσα-
λονίκης Γεράσιμον καὶ εἰναι ἀπαντητικαὶ εἰς τὴν ὡς ἄνω ἐπιστολὴν αὐτοῦ.

'Ο Κρής Ἀρχιμανδρίτης ἀφίκετο τὸν Ιούλιον τοῦ 1790 εἰς τὴν Κοιλακιάν, ἔδραν τῆς
'Επισκοπῆς Καμπανίας, ὁ Θεόφιλος δύμως δηλώνει, διὰ τῆς ἀπαντητικῆς του ἐπιστολῆς
(Ιούλιος 1790), εἰς τὸν κυριάρχην αὐτοῦ Μητροπολίτην Θεσσαλονίκης Γεράσιμον δι
δὲν δύναται νὰ βοηθήσῃ τὸν Κρήτα Ἀρχιμανδρίτην Γεράσιμον, ἀφ' ἐνὸς μὲν διότι ἡ ἔξω-
τερική του ἀμφίεσις (τοῦ σχῆματος καὶ τῆς κακαστάσεως αὐτοῦ διαφορετικοῦ ὄντων τῶν
παρ' ἐμοὶ καραβασιῶτῶν) ἐποίει αὐτὸν ἀκατάλληλον πρὸς συλλογὴν σίτου ὑπὲρ τῆς Μονῆς
του, ἀφ' ἑτέρου ἡτο δύσκολον διὰ τὸν Κρήτα Ἀρχιμανδρίτην νὰ περιέρχεται ἀπὸ καλύβης
εἰς καλύβην, ὑπῆρχε δὲ καρπῶν ἀφορία καὶ ἄλλα δεινά. Πρὸ τῶν δυσκολιῶν αὐτῶν δ Θεό-
φιλος, καὶ διὰ νὰ ἵκανοποιήσῃ τὴν παράκλησιν τοῦ Θεσσαλονίκης Γεράσιμου, δπως βοη-
θήσῃ τὸν συμπατριώτην του Ἀρχιμανδρίτην Γεράσιμον, ἔδωκεν ἐξ ιδίων πεντήκοντα
ἀργύρια.

Τὴν ὑμετέραν σοφωτάτην Παναγιότητα ταπεινῶς προσκυνῶ, νοερῶς ἀσπαζόμενος
τὴν Ἱεράν της δεξιάν.

Δεόμενος θεόμδος τοῦ ἀγίου θεοῦ ἵνα διαφυλάττῃ αὐτὴν ὑγιαίνονσαν καὶ πανευθυμοῦ-
σαν μέχρι πίονος γῆρατος, ἐν ἄκρᾳ εὐλαβείᾳ, καὶ θυμῷδια ψυχῆς ὑπεδεξάμην τὰ διὰ τοῦ Κρη-
τοῦς ἀρχιμανδρίτου πρός με ἀξιοσέβαστα αὐτῆς γράμματα, εἰς ἔργον δὲ αὐτὰ ἄγειν βουλόμε-
νος, οὐκ ἔσχον ὑπουργοῦντα τῇ προθυμίᾳ τὸν τρόπον. τὸ γάρ δι' ὃ ἡ πρός αὐτῆς σύντασις ὑπο-
κείμενον οὐδὲ σιτοσυναγαγεῖν δύναται, τοῦ σχῆματος καὶ τῆς κακαστάσεως αὐτοῦ διαφο-
ρετικοῦ ὄντων τῶν παρ' ἐμοὶ καραβασιῶτῶν (οὗτως εἴωθα προσαγορεύειν τούς ἐν τῇ ἐπαρ-
χίᾳ μον περιερχομένους ἐπ' ἐλεημοσύνῃ καλογήρους), οὐδὲ ἀπὸ καλύβης εἰς Καλύβην πε-
ριέσχεσθαι, τῇ τες μάλιστα καθ' ὅν καὶ καρπῶν ἀφορία, καὶ ἄλλα δεινά. οὐσῆς ἀλλ' οὐν τῇ
πρός με παρ' αὐτῆς μεσούτειας καὶ λογιζομένης παρ' ἐμοὶ προσταγῆς ἀμεταθέτου, συνέδρα-
μον τὸ δυνατὸν τῷ ἐπιστοληφορῷ ἀρχιμανδρίην, ἐξ ιδίων δοὺς αὐτῷ πεντήκοντα ἀργύρια,
ἵνα καὶ τὸ παρ' αὐτῆς πληρωθῆ, καὶ τὸ παρ' ἐμοῦ μὴ ἐλλειπέες φανῇ. εἰδον αὐτὴν ἐτὶ ἀδυνά-
τως ἔχουσαν ὑπὸ τοῦ παλαμναίον πιθετοῦ. ὅθεν ἐπικρατούντων ἡδη τῶν καυνικῶν κανμά-
των, καὶ μετ' δλίγον τῶν παρθενικῶν, συμφέρει αὐτῇ λεπτῇ διαίτῃ χρωμένην ἀναπανεσθαι
ἐν τῇ Μητροπόλει. Τὸ γάρ εἰσέρχεσθαι, καὶ κοπιάζειν ἐξασθενεῖν οἰδε τὰ

1. Μνεία τῆς ἐπιστολῆς ταύτης πρβλ. Σωφρονίου Εὺστρατιάδου, 'Ο Κα-
μπανίας Θεόφιλος δ ἐξ Ιωαννίνων, «Ηπειρωτικά Χρονικά» 2 (1927) 83.

σώματα διὰ τῆς συνεχοῦς τοῦ τε τόπου καὶ ἀέρος ἐν τούτῳ καιρῷ ματαβολῆς. εὐαγγελισθείην
ὅτι τάχιστα τὸ τέλειον τῆς ὑμετέρας ὑγείας, καὶ τὴν τῶν προτέρων δυνάμεων ἐπανάληψιν.
ταῦτα μὲν προσκυνητῶς, αἱ δὲ πανάγιαι αὐτῆς εὑχαὶ εἴησαν μετ' ἐμοῦ βακτηρία γήρα τος.
1788 Ἰουλίου τῆς ὑμετέρας σοφωτάτης παναγίατης.

Τῷ Παναγιωτάφῳ, σοφωτάφῳ, καὶ θεοποβλήτῳ Μητροπολίτῃ τῆς ἀγιωτάτης Μητροπόλεως Θεσσαλονίκης κυρίῳ κυρίῳ Γερασίμῳ, τῷ σεβαστῷ μοι Δεσπότῃ, καὶ ἀγίῳ Γέροντι.

Προσκυνητῶς.

Εἰς τὴν ἐπιστολὴν τοῦ Γεωργίου ἀπαριθμοῦνται πλείονες λόγοι, διὰ τοὺς δποίους δὲν
ἥτο δυνατὸν νὰ συνάξῃ ἐλεημοσύνας εἰς τὴν Ἐπαρχίαν Καμπανίας δ Γεράσιμος. Πρέπει
νὰ ὑπογραμμίσωμεν ἐνταῦθα ὅτι δ Γεωργίος ἀναφέρει τὴν ἀφορίαν τῶν καρπῶν καὶ ἄλλους
λόγους, δὲν ἀναφέρεται ὅμως εἰς τὸ ἔξωτερικὸν σχῆμα τοῦ Ἀρχιμανδρίτου. Καὶ δ Γεωρ-
γίος ἀναφέρει ὅτι δ Καμπανίας Θεόφιλος ἔδωκε 50 γρόσ(σια) ἐξ ἴδιων (εἰς τὸν Γεράσι-
μον), διὰ νὰ τῷ εὐχαριστήσῃ· μετὰ ταῦτα δ Ἀρχιμανδρίτης ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Θεσσα-
λονίκην.

Τὸν Παναγιωτάτον σεβαστὸν Δεσπότην καὶ ἄγιον Γέροντα γονυκλινῶς προσκυνῶ,
ἀνχενοκλινῶς ἀσπαζόμενος τὰ κράσπεδα τῶν Ἱερῶν αὐτοῦ ἀμφίων. τῇ δὲ φίλῃ μοι αὐτῆς
κορυφῇ τὰ εἰκότα ἀποδίδωμι. Ἐχάροι καθ' ὑπερβολήν, ὑποδεξάμενος τὰ φιλικὰ πρόσ. με
αὐτῆς γράμματα, εὐχαριστῶν τῇ αὐτῆς καλοκάγαθίᾳ, δι' ἣν τριλικῶς φέρεται πρός μέ, καὶ
μὲ τηρεῖ ἐν ταῖς πλαξὶ τῆς καρδίας της. δὲν ἀμφιβάλλει, ὅτι καγγάλως εἰμὶ ὅλως εἰδικός της. τὸν
ἐπιστοληφόρον ἀρχιμανδρίτην, ὃς φέροντα παρά τε τοῦ Παναγιωτάτου πρός τὸν γέροντά
μον γράμματα, καὶ παρ' αὐτῆς πρός ἐμέ, ὑπεδεξάμην τὸ δυνατόν, ἀγκαλὰ χωρικὴ ἡ περι-
ποίησις, ὅτι καὶ ἐν ἀγρῷ οἰκοῦμεν. καὶ ὡσὰν δποῦ δὲν ἥτο δυνατὸν νὰ τοῦ γίνη αὐτῆς ἐπαρ-
χίας βοήθεια, ἐπειδὴ εἶναι δλη τζεφτιλίκια, μὴ ἔχοντα κοινότητας, καὶ παγκάρια ὡς ἐν ταῖς
πολιτείαις, ἀλλ' οὐτε ἡδύνατο νὰ εἴηγι νὰ συνάξῃ σίτον, ὡς ὅλος, ἐπειδὴ οὐχὶ μόνον εἶναι
ἀφορία ἐφέτους, καὶ δὲν ἦθελε κάμη κέρδος, ἀλλὰ καὶ τὸ νὰ περιπατῇ ἀπὸ δσπῆτι εἰς δσπῆτι,
ὑπὸ τοῦ ἥλιον καιόμενος, καὶ ὑπὸ τῶν κωνῶν ὑλανούμενος, καὶ ὑπὸ τῶν σουπασάδων πη-
σχέσια ζητούμενος, κοντά δποῦ εἶναι ἀκερδής, τοῦ ἡκολούθει ἵσως καὶ κάμμια ἀσθένεια. δθεν
δ ἄγιος γέρων μον διὰ τὴν μεσιτείαν τοῦ Παναγιωτάτου, τοῦ ἔδωκε 50 γρόσ(σια) ἐξ ἴδιων,
διὰ νὰ τῷ εὐχαριστήσῃ, καὶ πάλιν ἰδού δποῦ σᾶς τὸν στέλλομεν¹.

Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ ΑΘ. ΓΛΑΒΙΝΑΣ

1. Πρβλ. Σωφρονίου Εὐστριατιάδου, 'Ο Καμπανίας Θεόφιλος, ἔ.ἄ., σ. 82-83, 248. Εἰς τὸν χειρόγραφον Κώδικα, εἰς τὴν ἐπιστολὴν τοῦ Θεοφίλου, ἐξ ἀντιγραφικοῦ προφανῶς σφάλματος τοῦ ἀντιγραφέως Γεωργίου, γραμματέως τοῦ Θεοφίλου, ἀναγράφεται Ἰούλιος 1788. Εἶναι σαφές δτι πρόκειται περὶ τοῦ Ἰουλίου τοῦ 1790, διότι ἡ πρός τὸν Θεόφιλον ἐπιστολὴ τοῦ Θεσσαλονίκης Γερασίμου φέρει χρονολογίαν 3 Ἰουλίου 1790. Ἐπει-
τα, τὸν Ἰούλιον τοῦ 1788 δ Γεράσιμος Θεσσαλονίκης, πρός τὸν δποῦ ἀπευθύνεται ἡ ἐπι-
στολὴ τοῦ Θεοφίλου, δὲν ἥτο ἀκόμη Μητροπολίτης Θεσσαλονίκης. Εἰς τὸν ἴδιον Κώδι-
κα ὑπάρχουν καὶ ἄλλα ἔγγραφα, τὰ δποῖα ἔχουν σχέσιν μὲ τὸν Γεράσιμον.

**Ο ΚΑΣΤΟΡΙΑΣ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΣ ΚΑΙ ΟΧΙ ΕΠΙΣΚΟΠΟΣ
ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΙΣΤ' ΑΙΩΝΑ**

'Αφορμήν διὰ τὴν σύνταξιν τοῦ συντόμου τούτου σημειώματος ἐλάβομεν ἐκ τινος παρατηρήσεως περὶ τοῦ τίτλου τοῦ Καστορίας κατά τὸν ΙΣΤ' αἰῶνα. Συγκεκριμένως, ὁ Β. Ν. Κυριακούδης, εἰς τὴν βιβλιοκρισίαν του ἐπὶ τῆς μελέτης τοῦ Γ. Γούναρη («Οἱ τοιχογραφίες τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων καὶ τῆς Παναγίας Ρασιώτισσας στὴν Καστοριά», Θεσσαλονίκη 1980), διορθώνων τὸν ἐν λόγῳ συγγραφέα¹ παρατηρεῖ, δτὶ διὰ τοῦ Καστορίας Μεθόδιος (μέσα τοῦ ΙΣΤ' αἰῶνος) ἦτο ἐπίσκοπος καὶ δχι μητροπολίτης, καὶ δτὶ διὰ τίτλος τοῦ μητροπολίτου «ἄρχισε νὰ δίνεται στοὺς ἐπισκόπους Καστοριᾶς ἀπὸ τὸ 17ο αἰ. καὶ ἔχει².

'Η ἀνωτέρα παρατήρησις τοῦ Β. Κυριακούδη, τὴν ὅποιαν, ὡς φαίνεται, διετύπωσεν οὗτος στηριχθεὶς εἰς μόνον τὸ περὶ «Καστορίας» ἄρθρον τοῦ Τ. Γριτσοπούλου³, δύναται νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς βεβιασμένως διατυπωθεῖσα. Διότι, ὡς φαίνεται ἐξ ἐγγράφων τοῦ ΙΣΤ' αἰῶνος, διὰ τοῦ Καστορίας φέρεται καὶ ὑπογράφει κατὰ τὸν ἐν λόγῳ αἰῶνα ὡς «μητροπολίτης καὶ πρωτόθρονος», ἡ δὲ Καστορία φέρεται ὡς μητρόπολις ὑπαγομένη εἰς τὸν Ἀρχιεπισκοπὴν Ἀχρίδος⁴. Συγκεκριμένως, εἰς τὸν ὑπὸ ἀριθμὸν 2751 Κώδικα τῆς Μητροπόλεως

1. Βλ. ὅσα γράφει διὰ τοῦ Γ. Γούναρης εἰς τὸ προμνημονευθὲν ἔργον του, σ. 23, στ. 7.
2. Βλ. «Μακεδονικά» 21 (1981) 435.

3. Κατὰ τὸν Τ. Γριτσόπουλον ὁν «διὰ τοῦ ΙΣΤ' αἰῶνος ἐμφανίζεται μὲν ὡς ἐποχὴ ταραχῆς τινος τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων Καστορίας καὶ πενίας, ἐν τούτοις ἐντὸς τοῦ αἰῶνος τούτου ἡ Καστορία προάγεται εἰς Μητρόπολιν, ἡ ἔξαρτησίς της δύμως ἀπὸ τὴν Ἀχρίδα δὲν ἔχει διακοπῆ. Κατὰ τὸ ἔτος 1606 ἀπαντᾷ «ἀρχιερατεύων Καστορίας καὶ πρωτόθρονος κυρο-Μητροφάνης» εἰς τὴν ἐπιγραφήν ἰδρυσεως καὶ ὑγιογραφήσεως τοῦ εἰς τὴν συνοικίαν Οἰκονόμου ναοῦ τῆς Παναγίας. Μετ' αὐτὸν ἀναφέρεται 1621-1622 ἀρχιερεὺς Θεοφύλακτος, δστις εἶναι ὁ πρῶτος ποὺ προσωνυμεῖται μητροπολίτης πλέον (ἐπιγραφὴ 1622 ναοῦ Ταξιαρχῶν συνοικίας Ἀγ. Λουκᾶ), βλ. ἄρθρον «Καστορία», ἐν «Θρησκευτικὴ καὶ Ἡθικὴ Ἐγκυκλοπαιδείᾳ», τ. 7 (Ἀθῆναι 1965), στήλ. 403. Τὸ αὐτὸν λάθος ἐπαναλαμβάνει καὶ διὰ Μητροπολίτης πρ. Λήμνου Βασίλειος Γ. Ἀτέσης (βλ. Ἐπισκοπικοὶ κατάλογοι τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἐλλάδος ἀπὸ ἀρχῆς μέχρι σήμερον, Ἐν Ἀθήναις 1975, σ. 112), δοποῖος, ὡς φαίνεται, στηρίζεται καὶ οὕτος εἰς τὸ προμνημονευθὲν ἄρθρον τοῦ Τ. Γριτσοπούλου.

4. Περὶ τῆς μητροπόλεως Καστορίας καὶ τῶν Ἱεραρχῶν αὐτῆς βλ. μεταξὺ ἄλλων: Μichaelis Le Quien, Oriens Christianus, τόμ. 2 (Parisiis 1740, ἀναστατικὴ ἐπανέκδοσις Graz 1958), στήλ. 315-316 καὶ τόμ. 3, στήλ. 1087-1088. H. Gehler, Der Patriarchat von Achrida. Geschichte und Urkunden, Leipzig 1902. Τοῦ αὐτοῦ, Der wiederaufgefundene Kodex des hl. Clemens und andere auf den Patriarchat Achrida bezügliche Urkundensammlungen, Leipzig 1903. Ivan Sengarov, Istorija na Ohridskata Arhiepiskopija-Patriarchija, t. I, Sofija 1924, t. 2, Sofija 1932, ἰδίως σ. 228 κ.ε. Φιλαδελφείου, Μητροπ. Διδυμοτείχου, Κάδικες τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Καστορίας..., «Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια», ἔτ. K', 1900, ἀρ. 10, σ. 108-110, ἀρ. 12, σ. 123-125, ἀρ. 13, σ. 140-143. Γερμανοῦ Xρήστιδον, Ἅγιον Μητρόπολις Καστορίας μέχρι τοῦ 1767, «Γρηγόριος δι Παλαμᾶς» E' (1921) 339-348. Τοῦ αὐτοῦ, Αἱ ἐκκλησίαι τῆς Καστορίας, «Γρ. δι Παλαμᾶς» ΣΤ' (1922) 128-132, 165-176, 277-281, 342-345, 388-392. Martin Drinov, Několko dumi za titlite na Kosturskij mitropolit i na někoi drugi grčki vladici v Makedonija, «Periodicesko spisanie na Bălgarskoto Knižovno Družestvo, Srđec» 27 (1888) 342-343. A. Pechayre, L' archevêché d'Ochrida de 1394 à 1767. A propos d'un ouvrage récent, «Échos d'Orient»

Καστορίας, τῶν ἑτῶν 1531-1550 (β' μέρος) καὶ 1547-1566 (α' μέρος), τὸν ἀποκείμενον εἰς τὸ Ἀρχεῖον τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης¹ ὑπάρχουν πλεῖσται δσαι πράξεις μητροπολιτῶν Καστορίας, αἱ δόποιαι ἐπιβεβαιώνουν ἀδιαμφισβητήτως, δτὶ ἡ Καστορία ἦτο μητρόπολις κατὰ τὸν ΙΣΤ' αἰῶνα καὶ ὅχι ἐπισκοπή. Οὕτως, εἰς πρᾶξιν γενομένην κατὰ μῆνα Ἰούλιον τοῦ ἔτους 1532 διαβάζομεν: «προκαθεζόμενον τοῦ πανιερωτάτου μητροπολίτου νήμῶν κυρίου ἀκακίου, ὑπερτίμου καὶ πρωτοθρόνου πάστης Βουλγαρίας...»². Ὡσαύτως, εἰς fol. 48^r τοῦ αὐτοῦ Κώδικος ὑπάρχει κατεστρωμένη πρᾶξις τοῦ Ἀκακίου, ὑπὸ ἡμεροῦ. «κατὰ μῆνα Μάρτιου ζ', ἵνδ. ια'», δοποῖς γράφει: «ἐ γ ὁ δ μητροπολίτης Καστορίας ἀκάκιος ἐσύναξα τοὺς ἔμοις ἵερεῖς Καστορίας...»³. Ἐξ ἄλλου, ὡς μητροπολίτην ἀναφέρουν τὸν Καστορίας εἰς ἔγγραφόν των κατὰ τὴν ἐν λόγῳ περίοδον καὶ οἱ μητροπολῖται Βερροίας Νεόφυτος, «Γρεβαινοῦ» Συμεών καὶ Σισανίου Μεθόδιος (κατὰ μῆνα Ἰούνιον, ἵνδ. ιαν⁵)⁴.

Ἄλλα καὶ διάδοχος τοῦ Ἀκακίου (1531-1543); Μεθόδιος (1544-1559);, τὸν δόποιον δὲ Β. Κυριακούδης θεωρεῖ ἀπλὸν ἐπίσκοπον καὶ οὐχὶ μητροπολίτην, φέρεται εἰς τὸν Κώδικα Καστορίας, ἀρ. 2751 (α' μέρος), πλειστάκις ὡς μητροπολίτης: «προκαθημένου τοῦ πανιερωτάτου μητροπολίτη Καστορίας καὶ πρωτοθρόνου πάστης Βουλγαρίας καὶ ὑπερτίμου κυρίου Μεθόδιου...»⁵.

35 (1936) 311-313. Ἀναστασίου Κ. 'Ορλάνδον, Τὰ βυζαντινὰ μνημεῖα τῆς Καστορίας, ἐν «Ἀρχεῖον τῶν Βυζαντινῶν Μνημείων τῆς Ἐλλάδος», τ. Δ', τεύχ. 1-2 (1938). Παντ. Τσαμίση, 'Η Καστορία καὶ τὰ μνημεῖα της, 'Αθῆναι 1949, ἰδίως σ. 66-71. Ασσούν 'Α.θ. Γριτσοπόλιον, 'Εκκλησία Καστορίας, «Θρησκευτική καὶ Ηθική Ἑγκυλοπαιδεία» 7 ('Αθῆναι 1965), στήλ. 402-424. V. Lautent, Le corpus des sceaux de l'Empire Byzantin, Tome V. 2: L'Eglise, Paris 1965. σ. 327-329. Βασιλείου Γ. 'Ατέση, Μητροπολίτου πρ. Λήμνου, 'Ἐπισκοπικοὶ κατάλογοι τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἐλλάδος ἀπ' ἀρχῆς μέχρι σήμερον, 'Ἐν 'Αθῆναις 1975, σ. 112-114, 316-317. Τοῦ αὐτοῦ, 'Αρχιερεῖς Μητροπόλεων τινῶν τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἐλλάδος ἀπὸ τοῦ ἔτους 1453 μεχρι σήμερον, Καλαμάτα 1978, σ. 56-58. Ιωανν. Ε. 'Αναστασίου, Βιβλιογραφία τῶν ἐπισκοπικῶν καταλόγων τοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως καὶ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἐλλάδος, Θεσσαλονίκη 1979, σ. 182-183.

1. Σημειώτεον δτὶ τὸν ἀνωτέρω Κώδικα προτιθέμεθα νά ἐκδώσωμεν ἐν καιρῷ, ἔνεκα τοῦ πλουσίου ὑλικοῦ τὸ δόποιον περιπτέσεις εἰς fol. 51^r-52^r, 60^r, 61^r, 64^r (ἐνταῦθα γίνεται λόγος περὶ τοῦ «σκευοφύλακος τῆς μητροπόλεως Καστορίας») κ.ἄ... Πρβλ. H. Gelzer, Der wieder aufgefundenen Kodex..., ἔ.ἄ., σ. 82.

2. Βλ. fol. 28^r

3. Βλ. καὶ ἄλλας περιπτώσεις εἰς fol. 51^r-52^r, 60^r, 61^r, 64^r (ἐνταῦθα γίνεται λόγος περὶ τοῦ «σκευοφύλακος τῆς μητροπόλεως Καστορίας») κ.ἄ... Πρβλ. H. Gelzer, Der wieder aufgefundenen Kodex..., ἔ.ἄ., σ. 82.

4. Βλ. fol. 51^r-52^r. Πρβλ. καὶ H. Gelzer, Der wieder aufgefundenen Kodex..., ἔ.ἄ., σ. 83, ἀρ. 2. Λανθασμένο πάντως εἶναι ἐνταῦθα τὸ ὄνομα τοῦ Βερροίας, ἦτοι ἀντί Νεοφύτου ὁ Gelzer ἔχει Σωφρονίου.

5. Βλ. fol. 9. Πρβλ. H. Gelzer, Der wieder aufgefundenen Kodex..., ἔ.ἄ., σ. 84. I. Segaragor, Istoriya na Ohridskata Arhiepiskopija-Patriarsija, τ. 2, ἔ.ἄ., σ. 28, ὑποσημ. 1, καὶ σ. 229. Παντ. Τσαμίση, 'Η Καστορία καὶ τὰ μνημεῖα της, 'Αθῆναι 1949, σ. 128, καὶ Γερμανοῦ Χρηστίδου, Αἱ ἐκκλησίαι Καστορίας, ἔ.ἄ., σ. 173. Αν. Κ. 'Ορλάνδον, Τὰ βυζαντινὰ μνημεῖα Καστορίας, «Ἀρχεῖον τῶν Βυζαντινῶν Μνημείων τῆς Ἐλλάδος», τ. Δ', τεύχ. 2 ('Αθῆναι 1938) 181.

Τέλος, διὰ νὰ μὴ ἐπεκταθῶμεν περισσότερον, εἰς τὴν Σύνοδον, ἡ ὁποία τὸν ἰανουάριον τοῦ 1565 καθήρεσε τὸν Πατριάρχην Κωνσταντινουπόλεως Ἰωάσαφ, τὸν ἀπὸ Ἀδριανούπολεως, πλὴν τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Ἀχρίδος Παῖσιου, ἔλαβε μέρος μεταξὺ ἄλλων καὶ ὁ μητροπολίτης Καστορίας Ἰωάσαφ, ὁ ὅποιος καὶ ὑπογράφει τὴν καθαιρεστιν τοῦ Πατριάρχου Ἰωάσαφ ὡς «ὅ ταπεινὸς μ ἡ τ ρ ο π ο λ ᴵ τ η ζ Κ α σ ᴽ ω ρ ι α ζ Ἰωάσαφ καὶ πρωτόθρονος πάσης Βουλγαρίας ἐκῶν καὶ ἴδιᾳ χειρὶ ὑπέγραψα»¹.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω παρατεθεισῶν συγκεκριμένων μαρτυριῶν τίθεται ἐκτὸς ἀμφιβολίας ὅτι ἡ Καστορία, ἡ ὁποία τούλαχιστον μέχρι τοῦ Φεβρουαρίου τοῦ 1481 γνωρίζομεν ὅτι ἡτο ἐπισκοπή², κατὰ τὸν ΙΣΤ' αἰώνα ἀπαντῷ πλέον ὡς μητρόπολις καὶ ὅχι ὡς ἐπισκοπή, καὶ ἐπομένως ἐποιμαίνετο αὐτῇ ὑπὸ μητροπολίτου³.

Τούτων οὕτως ἔχοντων δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, ὅτι ἡ Καστορία ἀπὸ ἐπισκοπή πρέπει νὰ προήχθη εἰς μητρόπολιν κατὰ τὸ διάστημα μεταξὺ τῶν ἑτῶν 1481 καὶ 1531.

⁴ Η μητρόπολις Καστορίας παρέμεινεν ὑπὸ τὴν δικαιοδοσίαν τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς

1. Τὸ ἀντίγραφον τῆς πράξεως τῆς καθαιρέσεως τοῦ Ἰωάσαφ εὑρίσκεται ἐν Biblioteca Apostolica Vaticana, Cod. Vat. Graec. 2124 A, fol. 29. Ἐξεδόθη ὑπὸ Martinus Crusius, Turcograeciae libri octo, Basiliae 1584 (Ristampa, Modena 1972), σ. 174, καὶ ἐν τῇ Πατριαρχικῇ Ἰστορίᾳ Κωνσταντινουπόλεως (ΙΣΤ' αἱ.), Historia Patriarchica Constantinopoleos, ἔκδ. Immanuel Bekker, Bonnae 1849, σ. 181-187 (εἰς τὴν σειρὰν Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae). Πρβλ. M i c h a e l s L e Q u i e n, Oriens Christianus, τ. II, Parisiis 1740 (ἀναστατ. ἐπανέκδοσις, Graz 1958), στήλ. 315. H. G e l z e r, Der Patriarchat von Achrida, ἔ.ἄ., σ. 24

2. Εἰς χειρόγραφον, ἀντιγραφὲν τὸ ἔτος 1481 ὑπὸ τινος ἱερέως Λαζαρίου, διαβάζομεν «ταπινοῦ ἐπισκόπου Ἰώσηφ, Καστωρίας καὶ Μολεῖσκου καὶ Ἀνεσελίτζας. -ταπινοῦ ἐπισκόπου Ἰώσηφ, ἐν ἔτει ,Γρπθ'[=1481] φευρουαρίου κδ'...», βλ. A. Π α π α δ ο π ο ύ λ ο υ Κ ε ρ α μ ἐ ω ζ, Ἱεροσολυμιτική Βιβλιοθήκη, τ. 3, Ἐν Πετρουπόλει 1897, σ. 114, ἀρ. 57. Πρβλ. A. P. R e z h a y r e, L'archevêché d'Ochrida..., ἔ.ἄ., σ. 311. I. S n e g a r o v, Istorija na Ohridskata Arhiepiskopija-Patriaršija, τ. 2, ἔ.ἄ., σ. 228-229.

'Ως ἐπίσκοπος ἀναφέρεται ὁ Καστορίας, πρὸ τοῦ 1481, μεταξὺ ἄλλων καὶ α') εἰς ἐπιστολὴν τοῦ Μητροπολίτου Ἰωάννου τοῦ Ἀποκαύκου (1150/60-1232/5) (βλ. N i k o λ ā o u B. T w m a d ἀ k η, O i l o g i o i t o u Δ e s p o t a t o u t h e s i p e i r o u, «Ἐπετηρὶς Ἐταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν», KZ' (1957) 34, ἀρ. 71: «πρὸς τὸν ἐπίσκοπον Καστορίας κύρι Κωνσταντίνον καὶ πρωτόθρονον τῆς κατὰ Βουλγαρίαν Συνόδου»), β') εἰς ἐπιγραφὴν τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀγίου Ἀθανασίου Καστορίας, τοῦ ἔτους 1384 (βλ. Π. T s a m i s η, Ἡ Καστορία καὶ τὰ μνημεῖα της, Ἀθῆναι 1949, σ. 117: «...ἀρχιερατεύοντος δὲ τοῦ πανιερωάτου ἐπισκόπου κ(υρο)δ Γαβριὴλ καὶ πρωτοθρόνου...», βλ. καὶ Γ e r μ a n o u X r η σ t i d o u, Αἱ ἐκκλησίαι Καστορίας, ἔ.ἄ., σ. 279, 'Α ν a t a s i o n K. Ὁ ρ λ ἀ ν δ o u, Τὰ βυζαντινὰ μνημεῖα τῆς Καστορίας, ἔ.ἄ., τεῦχ. 2, σ. 175), γ) εἰς ἐπιγραφὴν τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀγίου Ἀλυπίου, τοῦ ἔτους 1420 (βλ. Π. T s a m i s η, Ἡ Καστορία καὶ τὰ μνημεῖα της, ἔ.ἄ., σ. 118, Γ e r μ a n o u X r η σ t i d o u, Αἱ ἐκκλησίαι Καστορίας, ἔ.ἄ., σ. 278, 'Α. Ὁ ρ λ ἀ ν δ o u, Τὰ βυζαντινὰ μνημεῖα τῆς Καστορίας, ἔ.ἄ., τεῦχ. 2, σ. 175).

3. Οὕτως ὁρθῶς ὁ Γ. Γ o ὑ ν a ρ η ζ ἀναφέρει τὸν Μεθόδιον μητροπολίτην Καστορίας καὶ οὐχὶ ἐπίσκοπον εἰς τὴν μελέτην του: Οἱ τοιχογραφίες τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων καὶ τῆς Παναγίας Ρασιώτισσας στὴν Καστοριά, Θεσσαλονίκη 1980, σ. 23-24.

Αχριδος μέχρι τής καταργήσεως τής τελευταίας τὸ ἔτος 1765¹, ἐν συνεχείᾳ δὲ ὑπήχθη, διοι δὲ τὰς ἄλλας μητροπόλεις καὶ ἐπισκοπάς τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς Ἀχρίδος, εἰς τὸ Πατριαρχεῖον Κωνσταντινουπόλεως².

Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

ΣΩΤΗΡΙΟΣ Λ. ΒΑΡΝΑΛΙΔΗΣ

**Η ΒΕΡΟΙΑ (ΚΑΙ ΟΧΙ ΤΑ ΚΥΘΗΡΑ)
ΕΙΝΑΙ Ο ΤΟΠΟΣ ΤΗΣ ΓΕΝΝΗΣΕΩΣ ΤΟΥ ΙΩΑΝΝΟΥ ΚΩΤΤΟΥΝΙΟΥ**

1. Δὲν συμφωνῶ μὲ τὸν ἄκρατο τοπικισμὸ μερικῶν, ποὺ νομίζουν ὅτι ἡ γενέτειρά τους εἶναι... δὲ δημφαλός τῆς γῆς καὶ τὸ μοναδικὸ φυτώριο μεγάλων ἀνδρῶν. Ἀλλωστε, πολλὲς φορὲς δὲ τόπος γεννήσεως ἐνὸς σπουδαίου ἀνθρώπου εἶναι συνέπεια δρισμένων, τυχαίων συγκυριῶν, δῆπος συνέβηκε καὶ στὴν περίπτωση τοῦ Ἰωάννου Κωττουνίου³.

1. Ἔγγραφα περὶ τοῦ θέματος τούτου βλ. μεταξὺ ἄλλων ἐν 'Α ν θ. 'Α λ ε ξ ο ύ δ η, Μητροπ. Βελεγράδων, Σύντομος ἱστορικὴ περιγραφὴ τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Βελεγράδων, Κέρκυρα 1868, σ. 97 κ.έ. Κα λ λ ι ν ί κ ο υ Δ ε λ ι κ ἄ ν η, ἀρχιμ., Πατριαρχικῶν Ἔγγραφων τόμ. 3, 'Ἐν Κωνσταντινουπόλει 1905, σ. 893 κ.έ. Ι ν. Σ π e g a r o v, Uniščenieto na Ohridskata arhiepiskopija, «Godišnik na Sofijskija Universitet», τ. 3 (Bogoslovski Fakultet 1926) 113-138. 'Α ν τ ω ν ι ο υ - A ι μ ι λ ι ο υ Τ α χ ι α ο υ, 'Ο τελευταῖος Ἀρχιεπίσκοπος Ἀχριδῶν, «Μακεδονικά» 12(1972) 19-32.

2. Εἰς τὸ «Συνταγμάτιον περὶ τῆς τάξεως τῶν Πατριαρχικῶν Θρόνων καὶ τῶν Αὐτοκεφάλων Ἐκκλησιῶν...», 'Αθῆναι 1855, σ. 10, ἡ μητρόπολις Καστορίας κατεῖχε τὴν ΟΓ' θέσιν μεταξὺ τῶν μητροπόλεων τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, ἐνῷ εἰς τὸ Συνταγμάτιον τοῦ 1892 αὐτῆ κατεῖχε τὴν Ν' θέσιν.

3. Ξέρομε ἀπὸ χρόνια ὅτι δὲ πατέρας τοῦ Ἰωάννου Κωττουνίου καταγόταν ἀπὸ τὰ Κύθηρα καὶ ἐγκαταστάθηκε στὴ Βέροια ὡς ἐμπορος. Βλ. 'Α ρ i σ τ ε i δ η Σ τ ε ρ γ έ λ η η, Νέα βιογραφικὰ στοιχεῖα γιὰ τὸν Ἰωάννη Κωττούνιο (1572-1657), «Θησαυρίσματα» 5 (1968) 249-254 καὶ κυριός τὴ σ. 252, δῆποι γράφοντας καὶ τὰ ἔξῆς (σὲ Ἑλληνικὴ μετάφραση), σὲ ἔγγραφο τοῦ 17ου-18ου αἰ.: «...Ο Ἰωάννης Κωττούνιος... καταγόταν ἀπὸ τὰ Κύθηρα, ἀν καὶ εἶχε γεννηθεῖ στὴ Βέροια, δῆποι ἐμπορεύόταν δὲ πατέρας του...». Πρβλ. καὶ τὴ σ. 254, δῆπως καὶ τοῦ Ἰ δ i ο υ, Τὰ δημοσιεύματα τῶν Ἐλλήνων σπουδαστῶν τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Πλάδοβας τὸ 17ο καὶ 18ο αἰ., 'Αθῆνα 1970, σ. 38. Δὲν εἶναι ὅμως σωστὸ ὅτι ἀγνοούσαμε (μέχρι τὸ 1968) τὴν καταγωγὴ τοῦ πατέρα του ἀπὸ τὰ Κύθηρα. Βλ. σχετικά στοῦ Γ ε ω ρ γ ι ο υ Σ ω τ η ρ i ά δ ο υ, 'Ελληνικὰ κολλέγια ἐν Πατανίῳ ἐπὶ Βενετοκρατίας, «'Ημερολόγιον τῆς Μεγάλης Ἐλλάδος», 1926, σ. 431-448, καὶ συγκεκριμένα τὴ σ. 445, πρβλ. δὲ καὶ Δ η μ η τ ρ i ο υ Π ε τ ρ ο π ο υ λ ο υ, 'Ιωάννης Κωτούνιος, ἀπὸ τὴ Βέροια, «Μακεδονικὸν 'Ημερολόγιον» Σφενδόνη, 1940, 161-167 (σ. 162). Ἐξάλλου, ὑποστηρίχθηκε καὶ ἡ ἀποψὴ ὅτι, ἡ οἰκογένεια τοῦ Ἰωάννου Κωττουνίου, μπορεῖ νὰ καταγόταν ἀπὸ τὴν Κρήτη. Βλ. Κ. Θ. Δ η μ α ρ ᾶ, 'Ιστορία τῆς Νεοελληνικῆς λογοτεχνίας, 4η ἔκδοση, 'Αθῆνα 1968, σ. 92: «'Ἄλλος, ἀκόμη, ὁ Ἰωάννης Κωτούνιος, ποὺ εἶχε γεννηθεῖ στὴ Βέροια, ίσως ἀπὸ πατέρα Κρητικό...». Ἡ ἀποψὴ αὐτὴ δὲν μπορεῖ πιά νὰ θεωρηθεῖ πιθανὴ μετὰ τὸ ἔγγραφο, ποὺ δημοσιεύτηκε ἀπὸ τὸν Στεργέλλη. Πρβλ. καὶ Ζ α χ α ρ i α Τ σ i ρ π α ν λ ῆ, Οἱ Μακεδόνες σπουδαστές τοῦ 'Ελληνικοῦ Κολλεγίου Ράμης καὶ ἡ δράση τους στὴν 'Ελλάδα καὶ στὴν Ιταλία, Θεσσαλονίκη 1971, σημ. 7 τῆς σ. 81.

'Ακόμα, ύπάρχει δικαιολογημένος προβληματισμός γύρω από τὸ ἔρωτημα, γιὰ τὸ ποιός χῶρος είναι πιὸ σημαντικός, δηλαδὴ ἐκεῖνος ὅπου γεννήθηκε ὁ Ἰδιος, ἢ ὁ τόπος ἀπὸ ὅπου κατάγονταν οἱ γονεῖς του (καὶ ἴδιαίτερα ἡ οἰκογένεια τοῦ πατέρα του) καὶ μὲ τὸν δρόπο ἔτυχε νὰ συνδεθεῖ περισσότερο καὶ ὁ Ἰδιος, δῆπος ἔγινε, π.χ., στὴν περίπτωση τοῦ Δημητρίου Βικέλα, ποὺ γεννήθηκε στὴν Ἐρμούπολη ἀλλὰ αἰσθανόταν τὸν ἑαυτό του Βεροιώτη¹.

2. Ἀφορμῇ γιὰ τὶς σκέψεις αὐτές καὶ γιὰ τὸ γράψιμο τῆς μικρῆς τούτης μελέτης ἀπετέλεσε ἡ πρόσφατη δημοσίευση ἐνὸς σημειώματος τοῦ κ. Θεοδοσίου Μαυρομμάτη γιὰ τὸν Ἰωάννη Κωττουνίου (1572-1657), τὸν γνωστὸν Βεροιώτη σοφὸ καὶ πανεπιστημιακὸ καθηγητὴ-συγγραφέα, ποὺ σπουδάσε δύμας καὶ ἀναδείχθηκε στὴν Ἰταλία, ἀφοῦ φοίτησε στὸ Ἑλληνικὸ Κολλέγιο τοῦ Ἀγίου Ἀθανασίου στὴ Ρώμη (στοὺς κλάδους τῆς φιλοσοφίας καὶ τῆς θεολογίας) καὶ στὴν Πάδοβα, δῆπος σπουδάσε τὴν ἱατρικὴ καὶ ἔτσι ἀνακηρύχθηκε διδάκτορας καὶ τὸν τριῶν σημαντικῶν ἐπιστημῶν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, δίδαξε στὸ Ἰδιο Κολλέγιο τῆς Ρώμης καὶ στὰ πανεπιστήμια τῆς Βολωνίας καὶ τῆς Πάδοβας, ἡ δροιά ὑπῆρξε καὶ ἡ δεύτερη πόλη-ἴδιαίτερη πατρίδα του. Ἐκεῖ, τελικά, ἰδρυσε τὸ «Κωττούνειον» ἢ «Κωττουνιανὸν» Ἑλληνομουσεῖον γιὰ τὰ ἐλληνόπαιδα, ὡς παράρτημα τοῦ πανεπιστημίου της. Τοῦτο λειτούργησε, σχεδόν, γιὰ τρεῖς οιλῶνες, καὶ συγκεκριμένα ἀπὸ τὸ 1653 μέχρι τὸ 1918 καὶ τὸ ἀξιοσημείωτο αὐτὸ γεγονός διφειλόταν στὸ σημαντικὸ κληροδότημα ποὺ τοῦ ἄφησε ἀλλὰ καὶ στὴν καλὴ φήμη τοῦ Ἰδιού, ὡς ἄριστου νεοαριστοτελικοῦ φιλοσόφου καὶ συγγραφέα. Εἶναι ἀξιοσημείωτο ὅτι δὲ οἱ Ἰω. Κωττούνιος (ἀπὸ τὰ 85 χρόνια τῆς ζωῆς του) ἔζησε περισσότερο ἀπὸ μισό αἰώνα (1605-1657) στὴν Ἰταλία, δῆπος καὶ πέθανε.

Στὸ κείμενο τοῦ κ. Θ. Μαυρ. ὑποστηρίζεται ἡ πρωτάκουστη ἀποψη ὅτι δὲ Ἰωάννης Κωττούνιος γεννήθηκε στὰ Κύθηρα², ἀπ' δῆπος, βέβαια, καταγόταν ὁ πατέρας του Δημή-

1. Βλ. Δημήτριος Βικέλα, 'Η ζωὴ μου, Ἀθῆναι 1908, σ. 6-7: «...Αλλὰ αἰσθάνομαι ὅτι, ἐὰν ἡτο δυνατὸν καὶ σήμερον ἔτι νὰ στήσω τὴν σκηνὴν μου εἰς Βέροιαν, ἐκεῖ ἥθελα ἀνεύρει τὴν πατρίδα, καθόσον ἐκεὶ συγκεντροῦνται αἱ οἰκογενειακαὶ μου παραδόσεις. Δὲν λησμονοῦμεν ὅτι ἐκεῖθεν καταγόμεθα». Ἀντιθέτως, ὁ Ἐλευθέριος Βενιζέλος αἰσθάνεται τὸν ἑαυτό του ἀπόλυτα Κρητικό, ἀν καὶ εἶναι γνωστὸ ὅτι ἡ ἀπώτερη καταγωγὴ τῆς οἰκογένειάς του ἡταν ἀπὸ τὴ Λακωνία. Βλ. Νικόλαος Β. Τωμαδάκη, 'Ο Βενιζέλος ἔφηβος, Ἀθῆναι 1964, σ. 11, καὶ πιὸ διεξοδικὰ στοῦ Γρηγορίου Δαφνῆ, Σοφοκλῆς Ἐλευθερίου Βενιζέλος, βιογραφία, Ἀθῆναι 1970, σ. 1-16, δῆπος γράφεται ὅτι ἡ προγονικὴ οἰκογένεια (τοῦ Κρεββατᾶ) συνδέεται καὶ μὲ τὰ Κύθηρα.

2. 'Κατούνιος, ὁ Κυθήριος σοφὸς τοῦ 16ου αἰώνα», περ. «Τὰ πνευματικὰ Κύθηρα», τεῦχος 1 (Δεκέμβριος 1982), σ. 21-23. Πρβλ. καὶ σχετικὴ εἰδηση, μὲ προαναγγελία τῆς ἀπαντήσεως τούτης, στὴν ἐφημ. «Βέροια», τῆς 11.3.1983. 'Ο Ἰδιος εἶχε στείλει ἐπιστολὴ (τοῦ Κυθήριου Μιχ. Πετρόχειλου) γιὰ τὸν Κωττούνιο στὸν τότε διευθυντὴ τοῦ περιοδικοῦ «Μακεδονικὴ ζωὴ» Κλ. Τσούρκα, ὁ δρόπος δημοσίευσε, τὸ σημεῖο ποὺ ἀναφέρεται στὸ χωριό Κατούνι, σὲ ἐκλαϊκευμένο ἄρθρο του, μὲ τίτλο: «'Ιωάννης Κωττούνιος (1572-1658), ὁ ἐκ Βεροίας σοφὸς καὶ φλογερὸς Ἐλλην». Τὸ ἐλληνικὸν κολλέγιόν του εἰς τὴν Πάδοβαν (1657-1920), ποὺ καταχώρισε στὸ περιοδικὸ αὐτὸ (τεῦχος 44, Ἰανουαρίου 1970, σ. 14-20) σὰν «ὑστερόγραφον» (σ. 20, στήλη 2η). Δὲν γνωρίζω ἐὰν ἡ νέα (;) ἐπιστολὴ ἀπὸ τὰ Κύθηρα, ποὺ ἐπικαλεῖται δὲ κ. Θ. Μαυρ., εἶναι τοῦ Ἰδιού ἀποστολέα (κ. Μιχ. Κ. Πετρόχειλου), ὁ δρόπος δύμας δὲν ἀναφέρει (1940) τὸν Ἰω. Κωττούνιο ὡς κυθηραϊκῆς καταγωγῆς στὸ βιβλίο του, 'Ιστορία τῆς νήσου Κυθήρων, Ἀθῆναι 1940, δῆπος κάμνει γιὰ τοὺς ὑπόλοιπους λόγιους, ποὺ κατάγονται ἀπὸ τὰ Κύθηρα, δῆπος σωστὰ παρατηρεῖ δὲ Αριστ. Στεργέλης, ὁ δρόπος, σ. 250, σημ. 6. Μάλιστα καὶ σὲ πρόσφατο σχετικὸ βιβλίο δὲν ισχυρίζεται τίποτε γιὰ τὴ —δῆθεν— γέννηση τοῦ Ἰω. Κωττουνίου στὰ Κύθηρα, ἀπλῶς δὲ παρα-

τριος, δπως γνωριζαμε άπο δρκετά χρόνια¹, δτι δηλαδή βρέθηκε στή Βέροια γιά νά κάμει έμπόριο.

Είναι πολύ πιθανό νά παντρεύτηκε έδω, και μάλιστα Βεροιώτισσα, γιατί ξτσι έξηγειται καλύτερα ή τόσο μεγάλη άγάπη τον Κωττουνίου πρός τη γενέτειρά του πόλη. Άλλωστε, και οί άλλοι γνωστοί Κωττουνίοι μνημονεύουν πάντοτε τή βεροιώτικη καταγωγή τους, χωρίς νά κάμουν οί ίδιοι (δ. Ιω. Κωττουνίος και οί συγγενείς του) ποτέ, ξστω και άπλη, νύξη γιά τήν άρχική καταγωγή τής οίκογένειάς τους (ύπο τή μεριά τού πατέρα), πού ήταν άπο τά Κύθηρα, δπως σημειώθηκε.

Μιά τέτοια άποψη, σάν τού κ. Θ. Μαυρ., θά περίμενε κανένας νά στηρίζεται σέ κάποιο καινούργιο, άδημοσίευτο έγγραφο, ή, ξστω, σέ σοβαρά έπιχειρήματα. Και ίμως δέν προσκομίζεται τίποτε τό νέο, άλλ' ούτε κάν γίνεται ή έπικληση ένδος παλαιού σχετικού στοιχείου, πού, άλλωστε, δέν ύπάρχει.

Κίνητρο λοιπόν γιά τό άρθρο-έπιστολή ήταν ή ύπερβολική και κακώς έννοούμενη άγάπη γιά τή γενέτειρα τού συντάκτη του, πού κατέκλυσε τήν καρδιά του, γεγονός πού έμποδισε τόν κ. Θ. Μαυρ. νά έξετάσει τό σχετικό ζήτημα με τήν πρέπουσα άντικειμενικότητα και νηφαλιότητα, άφού, μάλιστα, ή άποψη δτι δ. Ιωάννης Κωττουνίος γεννήθηκε στή Βέροια στηρίζεται σέ πλήθος έγγραφων, έπιγραφων, εικόνων κ.λ., πού δφείλονται στήν πρωτοβουλία και, κυρίως, στή θέληση τού ίδιου τού Ιωάννου Κωττουνίου (δπως θά δούμε πιό κάτω) και ο ίδιος σέ καμιά περίπτωση δέν μνημονεύει ούτε τήν καταγωγή τής οίκογένειάς τού πατέρα του άπο τά Κύθηρα, ένδο παντού ύπεροφανεύεται δτι είναι Βεροιώτης, γεγονός πού δέχονται δλοι οί συγγραφεῖς, χωρίς καμιά έξαιρεση.

*Αφορμή γιά τό κείμενο τού κ. Θ. Μαυρ. ήταν ή δημοσίευση τής ειδήσεως δτι, στίς 9-4-1982, έγιναν τά άποκαλυπτήρια τής προτομῆς τού Κωττουνίου (στήν προέκταση τού πάρκου «Ελιά», τής Βέροιας), πού κατασκευάστηκε με δαπάνη τού Βεροιώτη τής Θεσσαλονίκης κ. Δημητρίου Πολυζωίδη. Ή τελετή έγινε με τήν αιγίδα τού δήμου τής πόλεως και μίλησε (συνοπτικά, μά πυκνά και πετυχημένα) δ πρόεδρος τής Ε.Μ.Σ. καθηγητής κ. Κ. Βαβούσκος. Ακόμα, κόκκινο πανί ήταν και ή δημοσίευση μιᾶς έκλαϊκευμένης άλλα καλογραμμένης διαλέξεως τού φιλόλογου καθηγητή κ. Ηλία Τριανταφυλλίδη².

3. *Άς δούμε ίμως ποιές είναι οί «πληροφορίες» και οί σκέψεις τού κ. Θ. Μαυρ.:

Α'. Δημοσιεύει άπόσπασμα...έπιστολής (!!) ένδος σύγχρονου συμπατριώτη του (άπο τά Κύθηρα), δ ποιος τού γράφει:

«Ο Ιωάννης Κατούνιος (έτσι δνομάζει τόν Κωττουνίο, θέμα γιά τό δποιο θά άσχοληθούμε στό τέλος) έγεννήθη εις τά Κύθηρα, άπο άρχοντική οίκογένεια, τό 1572 και πέθανε

πέμπει στή γνωστή μελέτη τού 'Αριστ. Στεργέλη, Νέα βιογραφικά, δ.π. Βλ. Δ. 'Ανδριτσάκη - Φωτιάδη - Μιχαήλ Κ. Πετρόχειλος, Κυθηραϊκά μελετήματα, Αθήνα 1982, σ. 188, σημ. 2 (άπο τή σ. 187), δπου (σ. 145 κ.έ). έκδιδει με δημπληρώσεις κ.λ. τήν ιστορία τῶν Κυθήρων, πού έγραψε ο Ιωάννης Μικέλης και προσθέτει βιβλιογραφικά στοιχεία γιά Κυθηρίους πνευματικούς μεγάλους ἄντρες, πού παρέλειψε νά άναφέρει δ συγγραφέας αντός ώς τέτοιους.

1. Βλ. τίς μελέτες τῶν Γεωργίου Σωτηριάδου, Δημ. Πετροπούλου, 'Αριστ. Στεργέλη, δ.π.

2. *Ηλία Τριανταφυλλίδη, Ιωάννης Κωττουνίος, ένας φιλόσοφος άπο τήν πόλη μας, έλλαχιστα γνωστός, Βέροια (=Αθήνα) 1981. Όκ. Θ. Μαυρ. είρωνεύεται τούτη τήν (έκλαϊκευμένη) έκδοση, πού ίμως είναι καλογραμμένη δημιλία, ή δποία στηρίζεται σέ πλούσια βιβλιογραφία, τήν δποία ἀν συμβουλευόταν, δ κ. Θ. Μαυρ., δέν θά χρειαζόταν νά γράψει δσα έγραψε.

τὸ 1657» καὶ ὅτι ὁ Κωττούνιος ἐνδιαφέρθηκε νὰ ἰδρυθεῖ στὰ Κύθηρα ἕνα παράρτημα τοῦ Ἑλληνικοῦ κολλεγίου τῆς Πάδοβας, «...τὸ ὄποιον εἰχεις ἰδρύσει κάποιος Ἐπτανήσιος μεγαλέμπορος Παλαιοκαπᾶς» (sic) κ.λ.

Ἐτσι, λοιπόν, καταλήγει ὁ κ. Θ. Μαυρ.: «Νομίζω ὅτι δὲν χρειάζεται ἄλλη ἀπόδειξη γιὰ τὴν κυθηραϊκὴν καταγωγὴν τοῦ Κατούνιου!». Λέσ καὶ τὸ γεγονός ὅτι ἡ οἰκογένεια τοῦ πατέρα του καταγόταν, πράγματι, ἀπὸ τὰ Κύθηρα, δὲν ἀρκούσει νὰ δικαιολογήσει τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ Βεροιώτη σοφοῦ, καὶ γιὰ τὰ Κύθηρα, ἀφοῦ, μάλιστα, ἐπρόκειτο γιὰ τὴν μόρφωση Ἐλληνοπαΐῶν σύμφωνα μὲ τὸ καθολικὸ δόγμα, ποὺ δὲν μποροῦσε νὰ γίνει στὴ γενέτειρά του Βέροια, ποὺ ἀνέκαθεν ἦταν ζωντανὸ κέντρο τῆς Ὀρθοδοξίας, μὲ 72 ἑκκλησίες, δηλαδὴ μιὰ «Μίκρᾳ Ἱερουσαλήμ», δπως ἐπονομαζόταν.

Β'. «Οὐδὲν ἔτερον» προτοκομίζεται. Παρὰ ταῦτα, ὅμως, τοῦτο δὲν ἐμποδίζει τὸν κ. Θ. Μ. νὰ ἴσχυρίζεται ὅτι ἐρεύνησε χρόνια καὶ συγκέντρωσε στοιχεῖα (ποιά, ἄραγε;). Καὶ φεύγει, μάλιστα, νὰ εἰρωνεύεται, γράφοντας: «...τὸν Κατούνιο υἱοθέτησαν οἱ Βεροιώτες καὶ ὅτι οἱ θετοὶ γονεῖς του φθάσανε στὸ σημεῖο νὰ τοῦ στήσουν προτομὴ στὸ πιὸ ἐμφανὲς μέρος τῆς πόλης τους. Τὰ ἔγκαινια ἔγιναν τὸ 1981 (sic). Δὲν θὰ σχολιάσω τὸ πράγμα. Προσωπικά, σὰν Κυθήριος, ἀρκοῦμαι νὰ τοὺς εὐχαριστήσω γιὰ τὴ μεγάλη τιμὴ ποὺ ἔκαμαν σὲ ἔνα συμπόλιτη μας».

Γ' Καὶ ὅμως, ὁ ἴδιος κακίζει τὸν ἑαυτό του καὶ τοὺς συμπατριῶτες του, γιατὶ ἀγνοοῦν ἀκόμα καὶ τὴν ὑπαρξὴ τοῦ «Κατούνιου». Δὲν ἔξερει, ὅμως, ὅτι οἱ Βεροιώτες, ἐδῶ καὶ πολλὰ χρόνια, τοῦ ἔχουν ἀφιερώσει ἕνα δρόμο τῆς πόλεως τους, ποὺ εἶναι κάθετος στὴν Κεντρικὴ δόδο («δόδος Σοφοῦ») καὶ ὅτι μιὰ ἄλλη, δεύτερη κεντρικὴ δόδος, ποὺ εἶναι κάθετος στὴ λεωφόρο Ἀνοίξεως καὶ στὴν δόδο Μ. Ἀλεξάνδρου (πρώην Γ. Κυρίμη ή Μούμογλου) ἔχει (ἐδῶ καὶ δέκα χρόνια) τὸ δνομά του καί, τέλος, ὅτι ἡ «Στέγη Γραμμάτων καὶ Τεχνῶν» τοῦ δήμου τῆς Βέροιας ἔχει σὰν ἔμβλημά της (στὶς ἐκδόσεις, στὴν ἀλληλογραφία, στὰ προγράμματα κ.λ.) τὴν προσωπογραφία τοῦ Ἰω. Κωττουνίου.

Δ'. Τέλος, ἐκεῖνο τὸ δόποιο ἀποτελεῖ τὴν τραγικὴν εἰρωνεία στὴν περίπτωση εἶναι ὅτι ὁ κ. Θ. Μαυρ. ὀναδημοσιεύει (στὴν πρώτη σελίδα τοῦ κειμένου του) προσωπογραφία τοῦ Κωττουνίου, τῆς ἐποχῆς τοῦ σοφοῦ, ὅπου (κάτω) καταχωρίζεται τὸ γνωστὸ ἀφιερωματικὸ ἐπίγραμμα τοῦ Fran. Vanninus, ποὺ (σὲ Ἑλληνικὴ μετάφραση) λέγει:¹ «(Αν) ἡ Βέροια
(Veria), ποὺ σὲ γέννησε, ἀπέχει ἀπὸ τὰ Στάγειρα χιλιάδες (χίλια) βήματα (στάδια), σὺ δὲν ἀπέχεις οὔτε ἔνα ἀπὸ τὸν Ἀριστοτέλη».

4. Καιρὸς ὅμως νὰ δοῦμε ποιὰ ἀκλόνητα στοιχεῖα ὑπάρχουν, ἐδῶ καὶ αἰδῆνες, ἀπὸ τὰ δοποῖα ἀποδεικνύεται ὅτι ὁ Κωττούνιος γεννήθηκε στὴ Βέροια:

Α'. 'Ο ἴδιος γράφει (1623) γιὰ τὸν τόπο τῆς γεννήσεώς του: «...Veria, mia patria...»²

1 Ἀκολουθῶς τὴν μετάφραση, ὅπως τὴ δημοσίευσε δ 'Α πόστ. Μ. Τζαρέρος ου-λογίας, 'Ημαθία, τουριστικὸς δοδηγός, Θεσσαλονίκη 1969, σ. 69, ἀλλὰ καὶ τὸ χαραγμένο κείμενο στὴν προτομὴ τοῦ Ἰω. Κωττουνίου, ποὺ στήθηκε στὴ Βέροια.

2. Βλ. Ἰωάννον Ε. Καραθανάση, Νεώτερες ειδήσεις γιὰ τὸν Ἰωάννη Κωττούνιο (1572-1657), «Μακεδονικὰ» 13 (1973) 267-272 καὶ συγκεκριμένα τὶς σ. 270 (στὰ Ιταλικὰ) καὶ 272 (στὰ Ἑλληνικά), ὅπου ἐπισυνάπτεται ἀντίγραφο τῆς ἀποδείξεως, ποὺ ἔγραψε ὁ ἴδιος, δ 'Ιω. Κωττούνιος. Στὸ κύριο ἔγγραφο (Πάδοβα, 21.11.1661) διατάκτης του γράφει (δ. π., σ. 270 καὶ 271), ἀναφέροντας τὸν τόπο τῆς καταγωγῆς τοῦ Ἰω. Κωττουνίου: «...Veria sua patria...», δηλαδὴ «...Βέροια, ἡ πατρίδα του...». Βλ. καὶ Ζαχαρία Τσιρπανλῆ, δ.π., σ. 76, ὅπου ὁ Ἰωάννης Κωττούνιος ἀποκαλεῖται (1605): «Beriotta».

(δηλαδή «Βέροια, ή πατρίδα μου»), τό ΐδιο δὲ ἐπαναλαμβάνει καὶ δ συντάκτης σχετικοῦ ἔγγραφου τοῦ 17ου αι.¹.

Β'. Ὁ Ἰωάννης Κωττούνιος συνηθίζει (ὅπως γινόταν ἐκείνη τὴν ἐποχὴν) νὰ ἀναφέρει τὸν τόπο τῆς γεννήσεώς του καὶ σὲ βιβλία του, στὰ Ἑλληνικά («...τοῦ ἐκ Βερροίας»)² ή στὰ λατινικά («Veriensis»)³.

Γ'. Στὸ ἐμβλημα-οἰκόσημό του, σὲ ἐπίσημα ἔγγραφα, σὲ ἐπιγραφὲς κτιρίων κ.λ. ρητὰ χρησιμοποιεῖται ή λέξη «Beriensis» ή «Veriensis»⁴.

1. Βλ. Ἀριστείδη Στεργέληη, δ.π., σ. 251 καὶ 252 (στὰ Ἑλληνικά).

2. Βλ. É. Legrand, B. H., 17ος αι., τ. 3ος, Παρίσι 1895, σ. 389-395, 395-402 (ἐπιστολὲς) καὶ 207, 320, 394, 528-529, καὶ τ. 2ος, Παρίσι 1894, σ. 57-70 καὶ 24, 50, 96 καὶ 236, Κωνσταντίνου Σάθα, Νεοελληνικὴ φιλολογία, Ἀθῆναι 1868, σ. 302, Κωνσταντίνου Δ. Μέρτζιον, Μνημεῖα μακεδονικῆς ιστορίας, Θεσσαλονίκη 1947, σ. 474, Ἰωάννου Κ. Βασραβέλληη, Ιωάννης Κωττούνιος, δὲκ Βερροίας σοφός, Θεσσαλονίκη 1943, σ. 31, Δημ. Πετρού οὐληη, δ.π., σ. 165-166, καὶ Κλ. Τσούρκα, δ.π., π., σ. 14. Φωτογραφία τῆς προμετωπίδας τοῦ βιβλίου αὐτοῦ βλ. στοῦ Ζαχαρία Ν. Τσιρπανλήη, δ.π., σ. 139. Πρβλ. καὶ δύα ἀναλυτικὰ γράφονται στὶς σ. 134, 135 καὶ κυρίως στὶς σ. 138-145. Ἀξιοσημείωτο εἶναι δὲτ Ἰω. Κωττούνιος ἀφιέρωσε τὸ βιβλίο του αὐτὸ στὸ βασιλιά τῆς Γαλλίας Λουδοβίκο ΙΔ', μὲ σκοπὸ νῦν τὸν ἀθῆσει νὰ ἀναλάβει προσπάθεια γιὰ τὴν ὀπελευθέρωση τῶν σκλαβωμένων συμπατριῶτῶν του, δηλαδὴ τῶν Ἑλλήνων ραγιάδων. Βλ. καὶ Ἡλία Π. Βούτιεριδη, Ἰστορία τῆς Νεοελληνικῆς λογοτεχνίας, τ. 1ος, Ἀθῆναι 1924, σ. 368-369, πρβλ. δὲ καὶ Κλ. Τσούρκα, δ.π., σ. 16-17. Ο τίτλος τοῦ βιβλίου εἶναι: «Ἐλληνικῶν ἐπιγραμμάτων βιβλία δύο Ἰωάννου τοῦ Κωττουνίου, τοῦ ἐκ Βερροίας ἱππέως, φιλοσοφίας, λατρικῆς καὶ θεολογίας διδασκάλου καὶ ἐν τῷ τοῦ Παταβίου Λυκείῳ πρώτου φιλοσόφου... Πάδοβα 1653». Βλ. καὶ Ἀριστ. Στεργέληη, Τὰ δημοσιεύματα..., δ.π., σ. 104, 115 καὶ 122-123.

3. Βλ. διλοσδιδὴ προσωπογραφία τοῦ Ἰω. Κωττουνίου (τοῦ 1628) ἀπὸ τὸ πρῶτο βιβλίο του, δύον ρητὰ ἀναφέρεται κυκλικά: «patritius Veriensis Ioannes Kottunius», στοῦ Ζαχ. Τσιρπανλήη, δ.π., σ. 130, καὶ στοῦ Κωνστ. Μέρτζιον, δ.π., σ. 481. Κάτω ἀπ' αὐτὴ βρίσκεται τὸ γνωστὸ ἐπίγραμμα τοῦ Fr. Vanninus, τὸ δόπονο—δύος φαίνεται—ἄρεζε πολὺ στὸν Κωττούνιο, γιατὶ τὸ συμπεριέλαβε καὶ σ' ἄλλη προσωπογραφία του (1650), ποὺ δημοσιεύτηκε σὲ βιβλίο του (βλ. Ἰωάννου Βασραβέλληη, δ.π., σ. 1, 14 καὶ σημ. 1) ή σὲ χαλκογραφία τῆς ἐποχῆς (βλ. Κλ. Τσούρκα, δ.π., σ. 15). Ἀλλὰ καὶ στὴν προμετωπίδα τοῦ πρώτου βιβλίου του δ Κωττούνιος μνημονεύει τὴν ἰδιαίτερη πατρίδα του Βέροια («Veriensis»). Βλ. Ζαχαρία. Τσιρπανλήη, δ.π., σ. 133, καὶ Κωνστ. Μέρτζιον, δ.π., σ. 502. Γιὰ τὶς εἰκόνες-προσωπογραφίες τοῦ Ἰω. Κωττουνίου βλ. καὶ Ἰωάννου Κ. Βασραβέλληη, δ.π., σ. 19-20.

4. Βλ. τὸ οἰκόσημο-ἔμβλημά του στοῦ Κλ. Τσούρκα, δ.π., σ. 14 καὶ 15. Ἐπιγραφές, μὲ ρητὴ μνημόνευση τῆς ἰδιαίτερης πατρίδας του Βέροιας, βλ. (σὲ μετάφραση στὰ Ἑλληνικά) στοῦ Κωνστ. Μέρτζιον, δ.π., σ. 503, πρβλ. δὲ καὶ É. Legrand, δ.π., τ. 3ος, σ. 393 καὶ 395, Ἰωάννου Βασραβέλληη, δ.π., σ., 13, 17 καὶ 18 (ἐπιγραφὴ τοῦ τάφου του), Κλ. Τσούρκα, δ.π., σ. 14, 17, 18 καὶ 20 (μετάφραση στὰ Ἑλληνικά, ὅπου διμος παραλείφθηκε δ 5ος στίχος, ὅπου ἀναφέρεται ή βεροιώτικη καταγωγὴ του). Βλ. καὶ τοῦ Ἰδιού, Les déduts de l'enseignement philosophique et de la libre pensée dans les Balkans. La vie et l'œuvre de Théophile Copydalée (1570-1646), Θεσσαλονίκη 1967, σ. 16 καὶ 20. Τὸ γεγονός δὲτ ἀναφέρεται (ἐλάχιστες φορὲς) δ Ἰω. Κωττούνιος ὡς Θεσσαλονικιώτης δοφεύλεται στὴν προσπάθεια νὰ συνδυασθεῖ ή καταγωγὴ του μὲ μιὰ πιὸ γνωστὴ πόλη (σὲ

Δ'. Στὴ διαθήκη του μνημονεύει, δ' Ἰωάννης Κωττούνιος, καὶ τὴ Σεμίραμη, «Βεροιώτισσα», στὴν ὁποίᾳ ἀφήνει κληροδότημα¹. Στὸ ἵδιο ἔγγραφο ἀναφέρεται ἀκόμα καὶ δὲ ἀνεψιός του Ἰωάννης, ἀπὸ τὴ Βέροια, δ' Κουνάλης², τῆς γνωστῆς συγγενικῆς του οἰκογένειας, ποὺ συνδεόταν συγγενικά καὶ μὲ ἄλλη, περιφήμη οἰκογένεια τῆς Βέροιας, τοῦ Κριτοπούλου³.

Ε'. Δὲν εἶναι ἄσχετο, λοιπόν, καὶ τὸ γεγονός ὅτι ὁ Ἰωάννης Κωττούνιος προσπάθησε νὰ γίνει (χωρὶς νὰ τὸ πετύχει) καὶ μητροπολίτης τῆς γενέτειράς του, τῆς Βέροιας, τῆς «... πατρίδας μου», δηπως γράφει δὲ ἴδιος⁴.

ΣΤ'. 'Ἐξάλλου, γνωρίζομε ὅτι καὶ ἄλλος, μεταγενέστερος Κωττούνιος, δ' Θεοδόσιος, ποὺ ἦταν γιατρός, θεωροῦσε τιμὴ του νὰ μνημονεύει (τὸ 18ο αἰ.) ὅτι καταγόταν ἀπὸ τὴ Βέροια. Πραγματικά, ξέρομε ὅτι δὲ τελευταῖος αὐτὸς γνωστὸς Κωττούνιος χρηματοδότησε τὴν ἔκδοση τοῦ βιβλίου τοῦ Μάρκου Εὐγενικοῦ (ἀρχιεπίσκοπου τῆς Ἐφέσου) «Κεφάλαια συλλογιστικά...» κ.λ., ποὺ τυπώθηκε στὴ «Βιέννη» οτά 1784. Στὴν προμετωπίδα αὐτοῦ (τοῦ βιβλίου) γράφονται, λοιπόν, καὶ τὰ ἔξης: «...Δαπάνη μὲν τοῦ Ἐξοχωτ. καὶ Σοφολογ. 'Ιατροῦ κυρίου Θεοδοσίου Κουτουνίου τοῦ ἐκ Βερδοίας τῆς Μακεδονίας»⁵.

Ζ'. Τέλος, νὰ εἶναι, ἄραγε, τυχαῖο ὅτι δὲ Κωττούνιος διάλεξε νὰ ἀγοράσει τὸ οἰκημά του κοντά στὴν ἐκκλησία τοῦ Ἀγίου Ἀντωνίου, πολιούχου τῆς Πάδοβας, δταν εἶναι γνωστὸ ὅτι πολιούχος καὶ τῆς πατρίδας του Βέροιας ἦταν δὲ συνώνυμος ὅσιος Ἀντώνιος, δὲ νέος, δὲ Βεροιώτης καὶ δταν, ἀκόμα, γεννήθηκε δὲ Κωττούνιος, ἀφοῦ δὲ ὅσιος αὐτὸς ἦταν τιμημένος ὄγιος τῆς μακεδονικῆς πόλεως τὸ ἀργότερο ἀπὸ τὸν 13ο αἰ., δηπως βεβαιωθῆκαμε τελευταῖα⁶:

Νομίζω λοιπὸν ὅτι εἶναι περιττὸ νὰ ἀναζητήσουμε καὶ ἄλλες ἀποδείξεις, γιατὶ ἀρκοῦν δσες ἀναφέρθηκαν ἡδη γιὰ νὰ κατανοήσει καὶ δὲ πιὸ δύσπιστος τοπικιστὴς ὅτι ἄλλο εἶναι ἡ ἴστορία καὶ ἡ ἀλήθεια καὶ ἄλλο ἡ τυφλὴ ἀγάπη στὸν γενέθλιο τόπο...

Η'. Χρειάζεται δημος νὰ κάνουμε καὶ λίγες παρατηρήσεις γιὰ τοὺς τύπους, μὲ τοὺς δποίους παρουσιάζεται τὸ ἐπίθετο τοῦ Κωττουνίου:

σύγκριση μὲ τὴ γενέτειρά του πόλη Βέροια), δηπως εὔστοχα παρατηρήθηκε κιόλας. "Αλλωστε καὶ τοῦτο ἐπιβεβαιώνει τὴ μακεδονικὴ καταγωγὴ του καὶ, ἀσφαλῶς, δὲν εύνοεῖ τὴ δῆθεν γέννησή του στὰ Κύθηρα.

1. Βλ. Κωνσταντίνου Μέρτζιον, δ.π., σ. 479, πρβλ. δὲ καὶ 'Αντωνίου Σιγάλα, 'Εκλαϊκευμένα μελετήματα, τ. 2ος, 'Αθῆναι 1971, σ. 100-102.

2. Βλ. Κωνσταντίνου Μέρτζιον, δ.π., σ. 479 καὶ 485, καὶ Ἰωάννου Κ. Βασιράβης, Συμπληρωματικὰ διὰ τὸν Ἰωάννην Κωττούνιον, «Μακεδονικά» 9 (1969) 339-341, πρβλ. καὶ Ἰωάνν. Ε. Καραθανάση, Καὶ πάλι γιὰ τὸν Ἰωάννην Κωττούνιον, «Μακεδονικά» 14 (1974) 402-403, καὶ, κυρίως, τοῦ 1διον, Νεώτερες ειδήσεις γιὰ τὸν Ἰωάννην Κωττούνιον, «Μακεδονικά» 13 (1973) 267-272.

3. Βλ. Γεωργίου Χ. Χιονίδη, 'Ιστορία τῆς Βέροιας, τ. 2ος, Βυζαντινοὶ χρόνοι, Θεσσαλονίκη 1970, σ. 125-126, πρβλ. δὲ καὶ τὶς σ. 84 καὶ 188.

4. Βλ. Ἰωάννου Ε. Καραθανάση, Νεώτερες..., σ. 270 καὶ 271 (μετάφραση στὰ Ἑλληνικά).

5. Βλ. πρόχειρα στοῦ Νικολάου Π. Δελιαλῆ, Κατάλογος ἐντύπων δημοτικῆς βιβλιοθήκης Κοζάνης, μέρος 1ο, I (1494-1832), Θεσσαλονίκη 1948, σ. 146, α/α 561. Πρβλ. καὶ Γεωργίου Χ. Χιονίδη, δ.π., σ. 169 καὶ σημ. 1.

6. Βλ. Γεωργίου Χ. Χιονίδη, Περίγραμμα τῆς ἐκκλησιαστικῆς ιστορίας τῆς Βέροιας, «Γρηγόριος Παλαμᾶς», τεῦχος 689-690 (Μαΐου-Αὐγούστου 1982) 159-181 καὶ συγκεκριμένα τὶς σ. 171-174.

α) Είναι πιθανό, πράγματι, δ' ἀρχικός τύπος νὰ ἦταν Κατούνιος, σὰν ὑπενθύμιση τοῦ χωριοῦ (Κατούνι Κυθήρων) τῆς προειδεύσεως του¹. Βέβαια, ή ἐκδοχὴ αὐτὴ παρουσιάζει προβλήματα, γιατὶ θὰ πρέπει, τότε, νὰ σημαίνει, διτὶ τὸ χωριό ἀποτελοῦνταν ἀπὸ μιὰ οἰκογένεια καὶ τὸ Κατούνιος ηταν προσδιοριστικὸς τῆς καταγωγῆς τῆς, εἴτε διτὶ ἐπικράτησε τοῦτο ὑστερα, δταν οἱ «Κατούνιοι» ἔφυγαν ἀπὸ τὸν μικρὸ τοῦτον οἰκισμό.

Πρέπει, ἀκόμα, νὰ σημειώσουμε διτὶ τὸ τοπωνύμιο αὐτὴ (Κατούνι,-α) εἶναι συνηθισμένο καὶ συναντίεται καὶ σ' ἄλλα μέρη τῆς χώρας.

β) Ὁ Ἰδιος, πάντως, ἔγραψε τὸ ἐπίθετό του, δπως ἔχει ἐπικρατήσει, δηλαδὴ Κωττούνιος².

γ) Ὁ τύπος Κωττούνης εἶναι νεώτερο κατασκεύασμα³.

1. Βλ. Κ λ. Τ σ ο ύ ρ κ α, δ.π., σ. 20 (ἐπιστολὴ τοῦ Μιχ. Πετρόχειλου). Πρβλ. καὶ Ζ α χ. Τ σ ι ρ π α ν λ ἥ, δ.π., σημ. 1 τῆς σ. 82.

2. Βλ. τὴν προμετωπίδα τοῦ μοναδικοῦ βιβλίου του, ποὺ ἔγραψε στὰ Ἑλληνικά, «Ἐλληνικῶν ἐπιγραμμάτων...», στὴ σ. 139 τῆς ἔργασίας τοῦ Ζ α χ. Τ σ ι ρ π α ν λ ἥ, δ.π., σ. 139 καὶ Ἐ. Legrand, δ.π., τ. 2. σ. 57-70, α/α 403. Γιὰ τὸν Ἰω. Κωττούνιο βλ. καὶ δσα γράφει δ Ζ α χ α ρ ί ας Τ σ ι ρ π α ν λ ἥς στὸ βιβλίο του, Τὸ Ἑλληνικὸ κολλέγιο τῆς Ρώμης καὶ οἱ μαθητές του (1576-1700), Θεσσαλονίκη 1980, καὶ κυρίως στὶς σ. 397-399. Ὁ Δημ. Πετρόπουλος, γράφει Κωττούνιος καὶ σημειώνει (βλ. τὴ σημ. 1 τῆς σ. 162) διτὶ τὸ ἐπάνυμο τοῦτο τὸ βρίσκομε γραμμένο καὶ μὲ τὸν τύπο Κουττούνιος. Ὁ Ἡλίας Π. Βούτιερίδης, δ.π., σ. 366, χρησιμοποιει τὴ γραφὴ Κωττούνιος καὶ γράφει τὰ ἔξης ἐνδιαφέροντα γιὰ τὴν ἀξία τοῦ Κωττούνιου ὡς ἐπιγραμματοποιοῦ: «Ο ἐκ Βερροίας καταγόμενος ποιητής, φιλόσοφος καὶ θεολόγος Ιωάννης Κωττούνιος, δὲ φίλος τοῦ Λ. Φιλαρᾶ, εἶναι ἀναμφιβόλως δ κυριώτερος καὶ ἐπιστημότερος ἀντιπρόσωπος τῆς μεγάλης τάσεως πρὸς τὴν ἐπιγραμματοποίαν, τῆς ἐκδηλουμένης καθ' ὅλον τὸν 17ον αἰώνα. Εἶναι οὗτος δ μόνος Ἐλλην λόγιος καὶ ποιητής, δ δοποῖς κατὰ τὸν αἰώνα αὐτὸν ἔξεδωκεν δλόκληρον συλλογὴν ἐπιγραμμάτων εἰς ἀρχαίαν γλώσσαν. Ο Ιωάννης Κωττούνιος, υἱός τοῦ Δημητρίου Κωττούνιου, κατήγετο ἐκ Βερροίας, ἡ εννήθη δὲ περὶ τὸ 1577». Ὁ Ἰδιος (δ.π., σ. 368-370) ἀναλύει καὶ ἐπαινεῖ τὰ ἐπιγράμματα τοῦ Κωττούνιου. Καὶ τὸν θάνατο, δύως, τούτου τοποθετεῖ (σ. 367) ἐσφαλμένα, δηλαδὴ στὴ 17.11.1658. Γιὰ τὸ βιβλίο μὲ τὰ ἐπιγράμματα τοῦ Κωττούνιου καὶ τοὺς ἔθνικοὺς σκοπούς του βλ. καὶ δσα γράφονται στὸ «Ἡμερολόγιον Φοίνικος», Βενετία 1894, σ. 49-53 (μὲ ἀρχικὸ «Χ») ἢ στοῦ Γεωργίου Χ. Χιονίδη, «Ἐμμανουὴλ Ἰω. Ζάχος (1860-1924)..., Θεσσαλονίκη 1974, σ. 28-30, πρβλ. δὲ καὶ τὴν 11η εἰκόνα. (Βλ. σχετικὰ καὶ τὶς παρατηρήσεις τῆς Δέσποινας Γιανναρίη - Παπαδοπούλου στὰ «Μακεδονικά» 15 (1975) 411 καὶ τοῦ Ζ α χ. Τ σ ι ρ π α ν λ ἥ, Τὸ Ἑλληνικὸ κολλέγιο..., σ. 399). Ο Ιωάννης Κωττούνιος χρησιμοποιοῦσε καὶ τὸ φιλολογικὸ ψευδώνυμο «Ἀλκιδίος». Βλ. 'Αριστ. Στεργέλη, Τὰ δημοσιεύματα..., σ. 96 καὶ 147. Πρβλ. καὶ τὴ Χρύσα Μαλτέζου στὴν «Ιστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἐθνους», τῆς «Ἐκδοτικῆς Ἀθηνῶν», τ. ΙΑ', 'Αθήναι 1975, σ. 218, στήλη α.

3. Βλ. 'Ιωάννου Βελούδου, 'Ελλήνων Ὀρθοδόξων ἀποικία ἐν Βενετίᾳ, 'Ιστορικὸν ὑπόμνημα, ἔκδ. 2η, Βενετία 1893, σ. 125-126 καὶ 192. Τοῦτον ἀκολουθεῖ δ Κωνσταντίνου Μέρτζιος ἡθελε, μᾶλλον, νὰ σημειώσει διτὶ ἡ ἀρχικὴ γραφὴ τοῦ ἐπιθέτου θὰ ἦταν Κωττούνης καὶ τοῦτο δὲν ἀποκλείεται νὰ εἶναι σωστό). Πρβλ. καὶ 'Αντ. Στιγάλα, δ.π., σ. 100-112, καὶ 'Αθανασίου Ε. Καρραθανάση, 'Η Φλαγγίνειος σχολὴ τῆς Βενετίας, Θεσσαλονίκη 1975, σ. 25. Ὁ Ἰδιος δημιούργει «Κωττούνιος»

δ) Τέλος, ἡ γραφὴ Κουτούνιος κ.λ.¹ ἐμφανίζεται μεταγενέστερα, ἀν καὶ βρίσκεται πιὸ κοντὰ στὸν (πιθανὸ σὰν ἀρχικὸ) τύπο Κατούνιος.

Βέροια

ΓΙΩΡΓΟΣ Χ. ΧΙΟΝΙΔΗΣ

σὲ νεώτερο βιβλίο του (Οἱ Ἑλληνες; λόγιοι στὴ Βλαχία (1670-1714)..., Θεσσαλονίκη 1982, σημ. 1 τῆς σ. 26). Πιστεύω ὅτι στὴν ἔξεταζόμενη περίπτωση ἔχομε νὰ κάνουμε μὲ τὴ μοναδικὴ περίπτωση, ὅπου μεταγενέστεροι συγγραφεῖς ἐπιμένουν νὰ διερθάνουν τὴ γραφὴ τοῦ ἐπιθέτου ἐνὸς τόσο ἀξιόλογου πνευματικοῦ ἀνθρώπου, ἀν καὶ ὁ ἴδιος μᾶς ἔδωσε καὶ τυπωμένα τὸν ὀρθὸ τύπο τούτου. Νομίζω, λοιπόν, ὅτι τὸ σωστὸ εἶναι νὰ γράφουμε «Κωτούνιος», ἄσχετα ἀπὸ τὴν ἑταμολογικὴ προέλευση ἢ τὴν ἐνδεχόμενα διαφορετικὴ ἀρχικὴ ἐμφάνιση τοῦ ἐπωνύμου.

1. Βλ. Νικολάος Π. Δελιαλῆ, δ.π., Βασ. Μυστακίδος, Οἱ Κοττούνιοι, ΕΦΣΚ, Πεντηκονταετῆρις 1861-1911, παράρτημα ΛΔ' τόμου, Κωνσταντινούπολις 1913-1921, σ. 279-287, πρβλ. δὲ καὶ τοῦ Ιδίου καὶ στὸ περιοδικό «Ο νέος Ποιμῆν», Κωνσταντινούπολις 1919, σ. 491-503. Βλ. ἀκόμα καὶ Σπυρ. Λάμπρου, Ιωάννης Κοττούνιος, ὁ Μακεδών, Ν.Ε. 2 (1905) 371-373. Πρβλ. καὶ (μὲ τὸ ἀρχικὸ «Πι») στὸ «Μακεδονικὸν Ἡμερολόγιον» Ἀθηνῶν, 6 (1913) 120-121 («Κωτούνιος») καὶ τὸν Χαρίση Πούλιο, στὸ «Μακεδονικὸν Ἡμερολόγιον» Ἀθηνῶν 4 (1911) 169-170 («Κωτούνιος»). Ο Δημ. Πετρόπουλος, δ.π., γράφει Κωτούνιος ἀλλὰ σημειώνει (σημ. 1 τῆς σ. 162) ὅτι τὸ ἐπώνυμο τὸ βρίσκομε συχνὰ γραμμένο καὶ μὲ τὸν τύπο Κωτούνιος. «Κωτούνιος» γράφει καὶ ὁ Στέφανος Παπαδόπουλος στὸ βιβλίο του, Ἡ κίνηση τοῦ δούκα τοῦ Νεβέρ Καρόλου Γονάցα γιὰ τὴν ἀπελευθέρωση τῶν Βαλκανικῶν λαῶν (1603-1625), Θεσσαλονίκη 1966, σημ. 2 τῆς σ. 178. Ο Απόστολος Ε. Βακαλόπουλος, Ιστορία τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ, τ. 2ος, ἔκδ. 2η, Θεσσαλονίκη 1976, σημ. 60 τῆς σ. 468 (-469) γράφει: «Καὶ ἔτι, νομίζω, ἔξηγεῖται, πᾶς ἔνα ἐκλεκτὸ τέκνο τῆς Βέροιας, διφλόσιοφος Ἰωάννης Κωτούνιος, πιθανὸν Κουτόβουλος, ἀκολουθῶντας Ἰωάννη τὸν ἐμπορευόμενο πατέρα του, βρέθηκε μὲ τὸν ἀδελφό του Λάμπρο στὴν Βλαχία». Τὴν πρωτοφάνερη αὐτὴ ἄποψη γιὰ τὸ πιθανὸ ἀρχικὸ ἐπώνυμο τοῦ Κωτούνιου («πιθανὸν Κούντοβούλος») δὲν ἀνέφερε ὁ συγγραφέας στὴν 1η ἔκδοση, τοῦ 1δίου τόμου, αὐτοῦ τοῦ βιβλίου του (Θεσσαλονίκη 1964, σημ. 1 τῆς σ. 397), οὔτε στὸ βιβλίο του, Ιστορία τῆς Μακεδονίας, 1354-1833, Θεσσαλονίκη 1969, σ. 351, ὅπου δημοσιεύεται αὐτούσιο τὸ ὑπόλοιπο κείμενο αὐτῆς τῆς παραγράφου. «Ἐχω τὴ γνώμη ὅτι ἡ ὑπόθεση αὐτὴ καὶ ὁ συσχετισμὸς τοῦ Κωτούνιου μὲ τὴν οἰκογένεια τῶν (Ζακυνθιῶν) Κουτούβαλη (ἢ Κουτόβουλου) δὲν μπορεῖ νὰ ἀνταποκρίνεται στὴν πραγματικότητα, ἀφοῦ μάλιστα εἶναι βεβαιωμένο ὅτι ἡ ἀρχικὴ καταγωγὴ τῆς οἰκογένειας ἦταν ἀπὸ τὰ Κύθηρα καὶ ὅτι ὑστερα ἐγκαταστάθηκε τούτη στὴ Βέροια, ὅπου ὑπῆρχαν ἀπόγονοί της (π.χ. ὁ Θεοδόσιος) καὶ κατὰ τὸ 180 αἰώνα, διατηρώντας τὸ 1δίο ἐπίθετο, ἔστω καὶ μὲ τὸν τύπο «Κουτούνιος». Ἀλλωστε δὲν νομίζω ὅτι εἶναι δυνατὸν νὰ ἔξηγηθεῖ καὶ γλωσσολογικὰ ἔνας τέτοιος συνδυασμός. Ο 1δίος χρησιμοποιεῖ καὶ τοὺς δύο τύπους, δηλαδὴ Κωτούνιος (δ.π., τ. 2, 2η ἔκδοση, Θεσσαλονίκη 1976, σ. 276, 277, 280 καὶ 468, καὶ τόμ. 3, Θεσσαλονίκη 1968, σ. 359) ἀλλὰ καὶ Κωτούνης (δ.π., τ. 4, Θεσσαλονίκη 1973, σ. 329). Γιὰ τὸν μητροπολίτη τῆς Φιλαδέλφειας Σωφρόνιο Κουτούβαλη (1780-1790) βλ. Ἀθανάσιος Ε. Καραθανάση, Ἡ Φλαγγίνειος..., σ. 70-71 καὶ 281, ἐνῶ γιὰ τοὺς Νικόλαο (1757-1811) καὶ Ἀνδρέα Κουτούβαλη βλ. Ἀρτ. Ξανθούπολης - Κυριακού, Ἡ Ελληνικὴ κοινότητα τῆς Βενετίας (1797-1866)..., Θεσσαλονίκη 1978, σ. 247, α/α 216.

**ΑΓΓΕΛΙΑ ΓΙΑ ΤΟ ΘΑΝΑΤΟ ΤΟΥ ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΤΗΣ ΒΟΥΔΑΣ
ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ ΠΟΠΟΒΙΤΣ**

‘Ο Δημήτριος Παπαγιαννούσης, διοικητής Διοικητικού Πόποβιτς Popovics Dénes), είναι δύο μόνος μεταξύ των Έλλήνων της Ούγγαριας, που κατόρθωσε νά φτάσει ώς τό δύνητον ιεραρχικό έκκλησιαστικό άξιωμα και νό καταλάβει τό θάνατο της Επισκοπής της Βούδας. Μέχρι τώρα “Ελλήνες, Σέρβοι και Ούγγροι έρευνητές” έχουν μελετήσει έπισταμένα τή ζωή και τό έργο του και έχουν γραφει πολλά γύρω από τήν ποικίλη και πλούσια δράση του. Εγραψαν λ.χ. διτί διπλούς Επισκόπους έχει γεννηθεί στά Σέρβια της Μακεδονίας γύρω στά 1750 και διτί συνέχισε τίς σπουδές του μετά στή γειτονική μέ τή γενέτειρά του πόλη Κοζάνη, δην και διορίστηκε, υστερα από τήν άποφοίτησή του, ώς διδάσκαλος.

Τό ετος 1785 διορίζεται από τὸν πατριάρχη τῆς Κωνσταντινούπολεως έπισκοπος στὸ Βελιγράδι και σὲ συνέχεια τὸ 1790 στή Βούδα. Οταν ἔφασε στήν Ούγγαρια δημήτριος Παπαγιαννούσης, δην φυσικό, κατεῖχε ἄψογα τήν έλληνική γλώσσα, ἀλλά δὲν κατεῖχε καλά τή σερβική. Σὰν ἀναγνώριση τῶν ὑπηρεσιῶν του και τῆς κολοσσιαίας μόρφωσής του, τὸ 1797, δι βασιλέας ἀπένειμε σ’ αὐτὸν και στὸν υἱόν του Εὐφρόνιον Ραφαήλον τὸν τίτλο τοῦ εὐγενοῦς, κατατάσσοντάς τους στήν τάξη τῶν Ούγγρων εὐγενῶν.

Στή διάρκεια τῆς έπισκοπής του δραστηριότητας κτίστηκαν οι περισσότερες έλληνικές έκκλησίες και τὰ περισσότερα σχολεῖα στήν Ούγγαρια και μὲ τ’ δνομά του συνδέεται και τὸ σχέδιο τῆς σύστασης τῆς έλληνικής Παιδαγωγικής Ακαδημίας στή Βούδα. Εἶναι ἀκόμα γνωστὸ διτί διπλούς Επισκόπους ἐνίσχυσε οἰκονομικά πολλοὺς πτωχούς, καθὼς και σπουδαστές. Διακρίθηκε δὲ για τή θερμή συμπαράστασή του στοὺς συμπατριώτες Ελλήνες ἀγωνιστές τῆς έλευθερίας, οι δηνοὶ ιοὶ υστερα από τήν πρώτη τους ἀποτυχία στής παραδούναβιες ήγειονίες είχαν καταφύγει στήν Ούγγαρια.

Ο Διοικητής Πόποβιτς πέθανε σὲ προχωρημένη ήλικια. Τό φθινόπωρο τὸ 1827, υστερα από μιὰ ληστρική ἐπίθεση ποὺ ἔγινε ἐναντίον του, φαίνεται νά υπέστη σοβαρὸ νευρικὸ κλονισμὸ και υστερα από μικρὸ χρονικὸ διάστημα ἀπεβίωσε.

Πρόσφατα πετύχαμε νά ἀνακαλύψουμε στὸ ἀρχεῖο τῆς εὐγγρικῆς δρθόδοξης έκκλησίας τῆς Βουδαπέστης μιὰ ἀνακοίνωση-ἀγγελία, γραμμένη στήν οὐγγρική, έλληνική, σερβική και ρουμανική γλώσσα, η δηνοὶ ιοὶ έκδόθηκε τήν ήμέρα τοῦ θανάτου τοῦ Επισκόπου. Τό έλληνικὸ κείμενο τῆς ἀγγελίας, τό δηνοὶ παρουσιάζει και δρισμένα τυπογραφικὰ λάθη, έχει ὧς ἔξης:

‘Ο Πανιερώτατος και θεοφιλέστατος Επίσκοπος Κύριος Διοικητής Πόποβιτς, τῆς παροικίας και Επισκοπής τῆς ἐν βούδῃ ἐνεργίᾳ ἐπισκοπίσας τοιάκοντα ἐπτά ἔτη, ποιμαντικῶς ἐν τῇ ἀντή Επισκοπή τῶν μὴ ἡνομένων Γραικῶν, ζήσας δὲ δύρδοήκοντα ἐννέα ἔτη, και εἰς βαθὺ γῆρας ἐλάσας τῆς ἥλικίας ἀντοῦ, τῇ 27η παρόντος κατὰ τοὺς ἀνατολικούς, ἐξ ἀδηναμίας τῆς γῆρας, ἐξ ἀνθρώπων ἐγένετο. Τῇ 1/I3η / τοῦ ἐρχομένου μηνὸς μέλλει μετα-

1. P. R i m s k i j, Životopisane Dionisia ot Popovića, Pravoslavnog episkopa, «Srpski Letopis» 95 (1857) 65-84. N. Π. Δελιαλή, ‘Αναμνηστική εἰκονογραφημένη έκδοσις Παύλου Χαρίση..., Κοζάνη 1935, σ. 109-113. Ö. Füvves, Fejezetek a szentendrei görögök történetéból (Κεφάλαια από τήν ιστορία τῶν Έλλήνων στὸ Σαιντ-Έντρε), «Antik Tanulmányok» 8(1961) 121. Nika i pogepisko Bacači, Dionisiye Popovič episkop Budimski, «Glasnik» 49(1968) 168-171. J. A. Parapatis, “Ενας μεγάλος Μακεδόνας απόδημος. Εὐφρόνιος Ραφαήλ Παπαγιαννούσης - Πόποβιτς «Πνευματικοί ἄνδρες τῆς Μακεδονίας κατὰ τήν τουρκοκρατίαν», Θεσσαλονίκη 1972, σ. 109-116.

κομίζεσθαι καὶ ἐνταφιάζεσθαι τὸ σῶμα ἀντοῦ ἐντω ἐν Σεντανδρέᾳ κοιμητηρίῳ, ὅπου ἡ Ἐπισκοποτικὴ καθέδρα κατέστικεν, ἐπομένως καὶ τὰ ἔθημα μνημόσυνα κατὰ τὸ ἔθος καὶ τὴν τάξιν τῆς καθ' ἡμᾶς ἀνατολικῆς Ἑκκλησίας ἐκτελεσθήσονται τῇ 4/16ῃ τοῦ ἀτοῦ.

βούδη Ἰανουάρ: 27-ῃ 1828.

“Αν προσέξουμε, λοιπόν, τὸ παραπάνω κείμενο τῆς ἀγγελίας, ποὺ ἀναφέρεται στὸ θάνατο τοῦ ἐπισκόπου, θύ δοῦμε καθαρά, ὅτι ὁ 89χρονος ὑπέργηρος ἀπεβίωσε στὴ Βούδα πάνω στὸ 37ο ἔτος τῆς ἀσκησῆς τῶν ἐπισκοπικῶν του καθηκόντων τὴν 8η Φεβρουαρίου 1828 (27η Ἰανουαρίου) καὶ τὴν 13η Φεβρουαρίου (1η Φεβρουαρίου) ἐνταφιάσθηκε στὸν καθεδρικὸν ναὸ τῆς ἐπισκοπῆς τῆς Βούδας. Ἀπὸ τὴν παραπάνω ἀνακοίνωση-ἀγγελία, λοιπόν, δύναται νὰ ὑπολογίσουμε ὅτι τὸ ἔτος γεννήσεως τοῦ Διονυσίου Πόποβιτς πρέπει νὰ είναι τὸ 1739 καὶ σὲ καμία περίπτωση τὸ 1750, ὅπως δὲν ἔπεσε καὶ πολὺ ἔξω δ' Ἀνδρέας Horvath ὅταν τοποθέτησε τὸ ἔτος γεννήσεως τοῦ ἐπισκόπου τὸ 1736¹.

ÖDÖN FÜVES

ΜΑΚΕΔΟΝΕΣ ΑΓΩΝΙΣΤΕΣ ΣΤΗΝ ΑΛΩΣΗ ΤΩΝ ΨΑΡΩΝ

Οἱ Μακεδόνες ἀγωνιστές, μετὰ τὴν ἀποτυχία τῆς ἐπανάστασῆς τοῦ 1821 στὴ Χαλκιδική, στὸν Ὄλυμπο, στὸ Βέρμιο καὶ στὴ Νάουσα, κατέφυγαν στὴ Νότια Ἑλλάδα καὶ πήραν ἐνεργὸ μέρος στὶς μάχες ἐναντίον τῶν Τούρκων, πολεμώντας ἡρωικὰ μαζὶ μὲ τοὺς ἀδελφούς των τοῦ Νότου².

Σ' ὅλες τὶς μεγάλες καὶ σκληρὲς μάχες ποὺ ἔγιναν στὴ Νότια Ἑλλάδα, Ἀγραφα, Μεσολόγγι, Εῦβοια, Δερβενάκια, Πύλο, Ψαρά, οἱ Μακεδόνες ἀγωνιστές πολέμησαν μὲ γενναιότητα καὶ ἀπαράμιλλη αὐτοθυσία. Μακεδόνες ἀγωνιστές καὶ ἄλλοι ἀπὸ τὶς ἄλλες ὑπόδουλες ἐλληνικὲς ἐπαρχίες σχημάτισαν τὸ πρῶτο τακτικὸ σῶμα τῆς Ἑλλάδας³.

Μὲ τὰ δυὸ ἔγγραφα ποὺ παραβέτω καὶ ποὺ βρῆκα σὲ ἀρχεῖο τῆς Ἰστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἐταιρείας, βλέπουμε ὅτι ἐπιβεβαιώνεται ἡ δράση τῶν Μακεδόνων ἀγωνιστῶν στὰ ἡρωικὰ Ψαρά. Στὴν πολιορκία καὶ καταστροφὴ τῶν Ψαρῶν τὸ 1824 παίρνουν μέρος καὶ στρατιωτικὰ σώματα Μακεδόνων ἀγωνιστῶν. Τὰ δυὸ αὐτὰ ἔγγραφα είναι σπουδαῖα, γιατὶ μᾶς μαρτυροῦν τὴ μεγάλη συμβολὴ τῶν Μακεδόνων ἀγωνιστῶν στὴν ἐπαναστατημένη Νότια Ἑλλάδα καὶ στὴ στερέωση τῆς ἐπανάστασης.

1. Τὸ πρῶτο ἔγγραφο είναι αἵτηση «Πρὸς τὴν ἐπιτροπὴν τοῦ ἀγῶνος» τῆς Γραμματικῆς χήρας Λάμπρου Ἀδόμη ἥ Ζουρμπᾶ Κασσανδρινοῦ. Μὲ τὴν αἵτηση αὐτὴ ζητάσι «τὴν θινικὴν ἀμοιβὴν διὰ τοὺς ἀγῶνας καὶ τὰς θυσίας τοῦ τε πατρός μου καὶ τοῦ συζύγου μου,

1. A. H o r v à t h, Πῶς καθρεφτίζονται οἱ ἐλληνοουγγρικὲς σχέσεις στὰ ἀρχεῖα καὶ στὶς βιβλιοθήκες τῆς Δυτικῆς Μακεδονίας, «Τὸ Νέον Κράτος» 4 (1940)549.

2. Ἀ π ο σ τ. E. B a c κ a l o p u s, Ἰστορία τῆς Μακεδονίας 1354-1833, Θεσσαλονίκη 1969, σ. 608.

3. X. B u c a n t i o u, Ἰστορία τῶν κατὰ τὴν Ἑλληνικὴν ἐπανάστασιν ἐκστρατειῶν καὶ μαχῶν καὶ τῶν μετὰ ταῦτα συμβάντων, ὃν συμμετέσχεν δ' τακτικὸς στρατὸς ἀπὸ τοῦ 1821 μέχρι τοῦ 1833, ἔκδ. 3η, Ἀθῆναι 1901, σ. 52.

φονευθέντων άμφοτέρων ἐν τῇ ἀλώσει τῶν Ψαρῶν ὑπὸ τῶν Τούρκων τὸ 1824». Καὶ γιὰ ἐνίσχυση τῆς αἵτησής της συνυποβάλλει καὶ πιστοποιητικό μὲ τὴν μαρτυρία τῶν σημαντικωτέρων ἐπιζώντων Ψαριανῶν.

2. Τὸ δεύτερο ἔγγραφο εἶναι «Πιστοποιητικὸ» ποὺ ὑπογράφουν οἱ ἐπιφανεῖς Ψαριανοὶ Α. Μοναρχίδης, ὁ νιάρχος Κωνσταντίνος Κανάρης καὶ ὁ Κ. Νικόδημος. Μὲ αὐτὸ πιστοποιεῖται πρῶτα ἡ ταυτότητα τῆς Μακεδόνας Γραμματικῆς χήρας Λάμπρου Ἀδάμη ή Ζουρμπᾶ Κασσανδρινοῦ καὶ ὅστερα ἡ «ἔσχατος πενία τῆς».

Ἡ Γραμματικὴ χήρα Λάμπρου Ἀδάμη ή Ζουρμπᾶ Κασσανδρινοῦ εἶναι θυγατέρα τοῦ Δήμου Καρύδα ἀπὸ τὰ Μαντεμοχώρια τῆς Χαλκιδικῆς, ποὺ ἦταν ἐργάτης στὸ ἐπάγγελμα. Ο Κατάλογος παροίκων τῆς νήσου Σκοπέλου, ποὺ δημοσίεψε ὁ Γ. Χ. Χιονίδης¹, ἀναφέρει ἐναν Δῆμο Καρύδα μαζὶ μὲ τὴν οἰκογένειά του, ποὺ ἀποτελοῦνταν ἀπὸ τέσσερα ἄτομα, ἕνα ἄρρεν καὶ τρία θήλεα.

Τὸν ἄντρα τῆς, τὸν Λάμπρο Ἀδάμη ή Ζουρμπᾶ Κασσανδρινὸ δὲν τὸν διαλαμβάνει ὁ Κατάλογος. Ισως νὰ ἦταν πρόσφυγας σὲ ἄλλο νησί τῶν Βόρειων Σποράδων. Διαλαμβάνει δῆμος ὁ Κατάλογος ἐναν Γεώργιο Ἀδάμη ναύτη ἀπὸ τὴν Κασσάνδρα κι αὐτὸν.

1.

Πρός

Τὴν Ἐπιτροπὴν τοῦ ἀγῶνος

Διὰ δύο αἰτήσεών μου πρὸς τὴν σεβαστὴν ταύτην ἐπιτροπὴν τὰς δποίας ἐπέδωκα τὴν μὲν ὡς θυγάτηρ τοῦ Δήμου Καρύδα τὴν 11 Ιουνίου 1865 καταχωριθεῖσαν ὑπὸ ἀριθμ. πρωτ. 2300, τὴν δὲ ὡς σύζυγος τοῦ Λάμπρου Ἀδάμη Κασσανδρινοῦ τὴν 16 τοῦ αὐτοῦ μηνὸς καὶ ἔτους καταχωριθεῖσαν ὑπὸ ἀριθμ. πρωτ. 2656, ἐξητησάμην τὴν ἔθνικὴν ἀμοιβὴν διὰ τοὺς ἀγώνας καὶ τὰς θυσίας τοῦ τε πατρός μου καὶ τοῦ συζύγου μου, φονευθέντων ἀμφοτέρων ἐν τῇ ἀλώσει τῶν Ψαρῶν ὑπὸ τῶν τούρκων τὸ 1824.

Πρός ἐνίσχυσιν τῶν αἰτήσεων μου ἐκείνων ἐθέωρησα ἀγαγκαῖον νὰ ἐπικαλεσθῶ τὴν μαρτυρίαν τῶν σημαντικότερων ἐκ τῶν ἐπιζώντων φωμανῶν, καὶ τούτων τὸ πιστοποιητικὸν ὑποβάλλω εὑσεβάστως διὰ τῆς παρούσης μου εἰς τὴν Σ. Ἐπιτροπὴν τοῦ ἀγῶνος.

Ἐν Ἀθήναις τὴν 19 Ιουλίου 1866

Γραμματικὴ χήρα λάμπρου Ἀδάμη ή Ζουρμπᾶ
Κασσανδρινοῦ

2.

Πιστοποιητικόν

Οἱ ὑποφαινόμενοι πιστοποιοῦμεν ὅτι δὲ λάμπρος Ἀδάμη ή Ζουρμπᾶς Κασσανδρινὸς ἐπὶ κεφαλῆς στρατιωτικοῦ σώματος Μακεδόνων διατελῶν ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ τῆς κοινότητος τῶν Ψαρῶν πρὸς φρούρησιν τῆς νήσου ἐπεις μαχόμενος κατὰ τὴν ἀλώσιν αὐτῆς ὑπὸ τῶν Τούρκων τὸ 1824. Ὅτι δὲ φέρουσα τὸ παρόν Γραμματικὴ θυγάτηρ τοῦ Δήμου Καρύδα Κασσανδρινοῦ, φονευθέντος ὥσατως κατὰ τὴν αὐτὴν ἀλώσιν τῶν Ψαρῶν, εἴναι αὐτὴ ἡ σύζυγος τοῦ εἰρημένου λάμπρου Ἀδάμη ή Ζουρμπᾶς Κασσανδρινοῦ, διαστοθεῖσα ἐκ τῆς γενικῆς ἐκείνης καταστροφῆς καὶ ὅτι μηδεμίαν ἀμοιβὴν μηδὲ περιθαλψιν λαβοῦσα μέχρι τοῦδε παρὰ τῆς ἐλληνικῆς Κυβερνήσεως διατελεῖ ἥδη ἐν ἐσχάτῃ πενίᾳ.

Ἐν Ἀθήναις τὴν 18 Ιουλίου 1866

A. Μοναρχίδης K. Κανάρης K. Νικόδημος

ΝΙΚΟΣ Β. ΚΟΣΜΑΣ

1. Γεωργίου Χ. Χιονίδη, Οἱ Μακεδόνες πρόσφυγες τῆς Σκοπέλου στὰ 1829, «Μακεδονικά» 17 (1977) 124.

ΤΟ ΤΡΙΤΟ ΣΥΝΕΔΡΙΟ ΙΣΤΟΡΙΑΣ, ΛΑΟΓΡΑΦΙΑΣ ΚΑΙ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗΣ
ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑΣ ΤΟΥ ΔΥΤΙΚΟΜΑΚΕΔΟΝΙΚΟΥ ΧΩΡΟΥ (3-5 ΑΠΡΙΛΙΟΥ 1982)

Ἡ Βοϊακὴ Ἐστία Θεσσαλονίκης διοργάνωσε ἀπὸ τὶς 3 ὥς τὶς 5 Ἀπριλίου τοῦ 1982 τὸ Τρίτο Συνέδριο τῆς γιὰ τὸν Δυτικομακεδονικὸ χῶρο.

Οἱ ἀνακοινώσεις, ποὺ ἔγιναν στὴν αἰθουσα τελετῶν τῆς Ἐταιρείας τῶν Μακεδονικῶν Σπουδῶν, ἀναφέρθηκαν σὲ θέματα ἴστορικά, ἀρχαιολογικά, λαογραφικά καὶ γλωσσολογικά τῆς Δυτικῆς Μακεδονίας, καθὼς καὶ σὲ προβλήματα σχετικά μὲ τὴν ἀρχιτεκτονικὴν κληρονομιὰ τοῦ χώρου αὐτοῦ.

Ἡ ἐπίσημη ἔναρξη τοῦ Συνεδρίου ἦν ίνε τὸ Σάββατο, 3 Ἀπριλίου, τὸ πρωί, μὲ τὸν χαιρετισμὸ ποὺ ἀπήγθυνε πρὸς τοὺς συνέδρους ὁ πρόεδρος τῆς Βοϊακῆς Ἐστίας Θεσσαλονίκης Παναγιώτης Παπανικολάου.

Παραθέτουμε πιὸ κάτω τὶς εἰσηγήσεις μὲ τὴν σειρὰ ποὺ ἀνακοινώθηκαν:

Σάββατο, 3 Ἀπριλίου. Πρόεδρος ὁ καθηγητὴς Πανεπιστημίου Ἀναστάσιος Μέγας.

1) Θεοδώρου Σαράντη, Ἐπίσκοποι καὶ Μητροπολίται Γρεβενῶν. 2) Χαϊδαρίου Κουκούλη - Χρυσανθάκη, Ἡ Δυτικὴ Μακεδονία στὴν προϊστορία. 3) Χρυσάνθης Μαυροπούλου - Τσιούμη, Ἐνας σημαντικὸς ἀγιογράφος τοῦ 16ου αἰώνα ἀπὸ τὸ Λινοτόπι (τὸ ἔργο του στὸ ναὸ Ἅγιου Δημητρίου Παλατιτσίων). 4) Εὐθυμίου Τσιγαρίδα, Αἰκατερίνης Λοβέρδου - Τσιγαρίδα, Καταγραφὲς στὴ Δυτικὴ Μακεδονία. 5) Αλεξάνδρου Αδαμίδη, Ἐρευνα γιὰ τὴν ἀρχαία Λεβαΐα τῆς Ἀνω Μακεδονίας. 6) Αλέξαρου Παπαϊωάννου, Ἐντυπώσεις ξένων καὶ Ἑλλήνων περιηγητῶν ἀπὸ τὴν τουρκοκρατούμενη Δυτικὴ Μακεδονία. 7) Δημητρίου Σαμάρη, Ἀπὸ τὸ μελλοντικὸ Σύνταγμα (Corpus) ἀρχαίων ἐπιγραφῶν Δυτικῆς Μακεδονίας. 8) Σιδηρούλας Ζιώγου - Καραστεργίου, Τὸ Σισάνι στὴν ἴστορία. 9) Θύμιου Αζόγκα, Οἱ νεοαρματολοὶ καπετάνη Νταβέλης καὶ Ἀλαμάνης. 10) Ιωάννη Παπαδριανοῦ, Τρεῖς Δυτικομακεδόνες δήμαρχοι τοῦ Σεμλίνου στὸν 19ο αἰώνα. Ο Ιωάννης Κυρίτσας, ὁ Κωνσταντίνος Πέτροβίτς καὶ ὁ Παναγιώτης Μόρφης.

Κυριακή, 4 Ἀπριλίου. Πρόεδρος ὁ γενικὸς ἐπιθεωρητὴς Μέσης Ἐκπαιδεύσεως Παναγιώτης Μάνος.

1) Νίκου Παπαστεργίου, Τὸ περιουσιακὸ δίκαιο στὴν ἐπαρχίᾳ Βοΐου κατὰ τὴν τουρκοκρατία. 2) Γρηγόρη Βέλκου, Οἱ Μακεδόνες πρόσφυγες τῆς Νέας Πέλλας Ἀταλάντης. 3) Νίκου Κατσάνη, Ὁνομαστικὸ Ροδοχωρίου καὶ Γαλατινῆς. 4) Ἀλεξάνδρου Μπακαΐμη, Οἱ νερόμυλοι στὴ ζωὴ καὶ τὴ λαογραφία τῆς ἐπαρχίας Βοΐου. 5) Θεοδώρου Σαράντη, Τὸ παζάρι τοῦ Μαυρονόρου Γρεβενῶν. 6) Γεωργίου Θεοδοσίακη, Βελανιδιά, παλαιὸ κέντρο σητοτροφίας. 7) Γιάννη Μπουρούζικα, Λαογραφικά παράλληλα—Ἄγια Γραφὴ—Νεοελληνικὸς ποιμενικὸς βίος. 8) Γερασίμου Δώσσα, Ὁ λαογράφος Φώτης Δ. Παπανικολάου. 9) Ἐλευθερίας Παπαδάκη, Ἡ ἐπιστροφὴ τῶν ψυχῶν. Λαϊκὴ δοξασία ποὺ ἡ ἐρευνά της ξεκινάει ἀπὸ τὸν Δυτικομακεδονικὸ χῶρο. 10) Αθηνᾶς Τζινίκου - Κουκούλη, Κουρμπάνι τῆς Αγίας Παρασκευῆς Πολυφύτου. Σχέση ἀρχαίας καὶ χριστιανικῆς λατρείας.

Δευτέρη, 5 Ἀπριλίου. Πρόεδρος ὁ καθηγητὴς Πανεπιστημίου Ἀναστάσιος Μέγας.

1) Θεοδώρου Παπαδοπούλου, Σλαβικὰ τοπωνύμια, ὀρεινοὶ οἰκισμοί, λαϊκὴ ἀρχιτεκτονική. 2) Εὐανθίας Φωτόπουλος, Τὰ ἴστορικὰ γεφύρια στὸ Βόιο

καὶ ἡ ἀρχιτεκτονική τους. 3) Λούιζας Λαούρδα, Ἡ ἐκκλησία του Ἅγιου Εὐσταθίου Κριμινίου. 4) Δέσποινας Ἀϊβάζογλου - Δοβᾶ, Τὰ μεταβυζαντινά τέμπλα τῆς Ἐράτυρας. 5) Βικτωρίας Νικήτα, Τὰ λιθανάγλυφα στὸ Ζουπάνι. Οἱ τελευταῖοι τεχνίτες τους. 6) Γιάννη Σφενδόνη, Ἀρχιτεκτονική κληρονομιά καὶ ἀστικὴ ἰδιοκτησία.

Ίδρυμα Μελετῶν Χερσονήσου τοῦ Αἴμου

ΙΩΑΝΝΗΣ Α. ΠΑΠΑΔΡΙΑΝΟΣ